

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO
CENTRALNE BANKE NA OZEMLJU NEKDANJE SFRJ

Ljubljana, april 2006

ZORICA VASIĆ

IZJAVA

Študentka Zorica Vasić izjavljam, da sem avtorica tega diplomskega dela, ki sem ga napisala pod mentorstvom prof. dr. Ivana RIBNIKARJA in dovolim objavo diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

V Ljubljani, dne _____ Podpis: _____

KAZALO

UVOD.....	1
1. RAZPAD SOCIALISTIČNE FEDERATIVNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE.....	2
2. FUNKCIJE CENTRALNE BANKE	3
2.1. »BANKA BANK«.....	3
2.2. »BANKA DRŽAVE«.....	3
2.3. UPRAVLJANJE MEDNARODNIH DENARNIH REZERV	3
2.4. IZDAJANJE BANKOVCEV	3
2.5. VODENJE DENARNE POLITIKE	4
2.5.1. POLITIKA ODPRTEGA TRGA.....	4
2.5.2. ZAČASNI NAKUP (»REODKUP«) VREDNOSTNIH PAPIRJEV ALI DEVIZ....	4
2.5.3. DISKONT (ESKONT) ALI REDISKONT (REESKONT).....	5
2.5.4. OBVEZNE REZERVE BANK.....	5
2.5.5. BLAGAJNIŠKI ZAPISI.....	6
3. DENARNA POLITIKA V JUGOSLAVIJI PRED RAZPADOM SFRJ.....	6
3.1. NAMEN IN NALOGE NBJ.....	6
3.2. VODILNA TELESNA NBJ.....	7
3.3. RAZVITANJE V SKLADU S CILJI EKONOMSKE POLITIKE.....	7
3.4. INSTRUMENTI DENARNE POLITIKE NBJ	7
3.5. OPREDELITEV IN POMEN DENARNE POLITIKE V JUGOSLAVIJI.....	11
3.6. NEUSTREZNA DENARNA POLITIKA VZROK INFLACIJSKIH PROCESOV... 11	
3.7. POSEBNA ZNAČILNOST MEHANIZMA EMISIJE PRIMARNEGA DENARJA.. 13	
3.8. DELOVANJE SISTEMA NARODNE BANKE JUGOSLAVIJE IN NARODNIH BANK REPUBLIK TER AVTONOMNIH POKRAJIN–CENTRALNE BANKE V JUGOSLAVIJI.....	13
4. POSLOVNE BANKE PRED RAZPADOM SFRJ.....	14
5. NOVI ZAKON O NBJ IZ LETA 1989.....	14
6. RAZVOJ BANČNIH SEKTORJEV TRANZICIJSKIH DRŽAV.....	15
7. BANKA SLOVENIJE.....	16
7.1. BANČNI SISTEM V SLOVENIJI.....	18
8. HRVATSKA NARODNA BANKA	21
8.1. BANČNI SISTEM HRVAŠKE.....	22
9. CENTRALNA BANKA BOSNE IN HERCEGOVINE.....	24
9.1. BANČNI SISTEM BOSNE IN HERCEGOVINE.....	27
10. CENTRALNA BANKA REPUBLIKE MAKEDONIJE.....	29
10.1. BANČNI SISTEM REPUBLIKE MAKEDONIJE.....	31
SKLEP.....	36
LITERATURA.....	39
VIRI.....	40

PRILOGE.....1

UVOD

Jugoslovanska družba je bila socialistična in je uvedla dva svojevrstna gospodarska poizkusa: samoupravljanje in družbeno lastnino. Družbena lastnina kot središče nekdanjega družbeno-ekonomskega sistema je pomenila, da podjetja niso v lasti ne države ne posameznih privatnih oseb, temveč so v splošni lasti vseh. Tako zastavljen družbeno-ekonomski sistem je vplival na samo logiko delovanja jugoslovanskega gospodarstva, kar se je odražalo tako v delovanju Narodne banke Jugoslavije kot tudi v bančnem sektorju.

Posledica napačno grajenega ekonomskega sistema jugoslovanske družbe in dolgotrajno neuspešno vodenje ekonomske politike je bila vse višja stopnja rasti cen, negativna gospodarska rast in poglobljanje gospodarske ter politične krize osemdesetih let prejšnjega stoletja. Denarna politika Jugoslavije je še zlasti imela izrazit primer vodenja samosvoje, kratkoročno in inflatorno usmerjene ekonomske politike.

Namen proučevanja diplomskega dela je prikazati glavne elemente vodenja denarne politike Narodne banke Jugoslavije v obdobju po letu 1980 in odločitev socialističnih republik bivše skupne države za samostojnost ter možnosti vodenja samostojne denarne politike.

Diplomsko delo je razdeljeno na dva dela: v prvem poglavju prvega dela je na kratko opisan razpad SFRJ. V drugem poglavju sem obravnavala funkcije centralne banke s teoretskega vidika, da bi lažje razumeli izvajanje denarne politike Narodne banke Jugoslavije pred razpadom Jugoslavije, ki je obravnavana v tretjem poglavju. Tu sem se dotaknila nalog NBJ, vodilnega telesa in instrumentov denarne politike NBJ, opredelila pomen in neustreznost denarne politike ter navedla značilnosti mehanizma emisije primarnega denarja. V četrtem poglavju sem podala značilnosti poslovnih bank v Jugoslaviji do leta 1989. Istega leta je bil sprejet tudi novi Zakon o Narodni banki Jugoslaviji kot zadnji poskus izhoda iz krize takratne države. Zakon o NBJ sem predstavila v petem poglavju. V zadnjem poglavju prvega dela je prikazan razvoj bančnih sektorjev tranzicijskih držav in prehod iz konca osemdesetih v začetek devetdesetih. Za tem se začne drugi del diplomskega dela.

V drugem delu pa se diplomsko delo podrobneje posveča petim centralnim bankam v naslednjih državah bivše SFRJ: Slovenije, Hrvaške, Bosne in Hercegovine in Makedonije. Zaradi prostorske omejitve diplomskega dela, nedostopnosti podatkov in celotne neurejenosti države iz obravnave izločam Zvezno Republiko Jugoslavijo skupaj s Črno Goro. Za primerjavo z ostalimi obravnavanimi državami so v prilogi podani nekateri ekonomski indikatorji te države. Pri vsaki državi opišem njeno centralno banko in nato še bančni sistem. Pri centralnih bankah opredelim začetek delovanja centralne banke, opravljanje nalog za doseg zastavljenih ciljev, sestavo vodstvenih organov centralne banke, podam izbrano denarno politiko in podatke o inflaciji ob monetarni osamosvojitvi kot dolgoročni cilj denarne politike. Pri opisu bančnih sistemov sem skušala predstaviti specifičnost posameznega sistema oziroma težave, s katerimi so se srečevale banke v obdobju po osamosvojitvi do leta 2000. Rdeča nit vseh bančnih sistemov je tranzicija in

prehod v tržna gospodarstva, sanacija in privatizacija bank, navedena so števila bank in razlogi za njihova zmanjševanja.

V prilogi so zbrani nekateri makroekonomski kazalniki za vsako državo. Ti nam ponazarjajo gospodarsko situacijo v letih 1997–2004.

1. RAZPAD SOCIALISTIČNE FEDERATIVNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE

V začetku devetdesetih let se je začela Titova Jugoslavija razkrajati. Na površje so kot vulkan izbruhnile etnične, verske, kulturne, ekonomske in nacionalne razlike, ki so skoraj petdeset let povezovalе jugoslovansko federacijo. K razkroju je še pripomogel naraščajoči nacionalizem posameznih narodov. Najprej je na pot neodvisnosti stopila Slovenija. Sledila ji je Hrvaška. Nazadnje se je zanjo odločila tudi Bosna in Hercegovina, kjer je jugoslovanska kriza tudi doživela svoj vrhunec.

V Sloveniji je bil konec leta 1990 plebiscit za samostojnost in junija naslednjega leta je ta republika oklicala svojo neodvisnost. Sledila je desetdnevna vojna. Nato se je podobno stanje nadaljevalo na Hrvaškem, vendar pa je Hrvaška doživela veliko hujše posledice kot Slovenija. Jugoslavije ni bilo več. Vojno dogajanje se je nadaljevalo tudi v Bosni in Hercegovini. Tudi v preostalem delu nekdanje Jugoslavije ni bilo miru. Med vojno v BiH in razpadom Jugoslavije so tudi Makedonci dobili samostojnost, ki jim ni zagotovila mirnega in srečnega življenja. Preostali dve republiki Srbija in Črna Gora pa sta 27. aprila 1992 oklicali Zvezno republiko Jugoslavijo (ZRJ), katere pa tudi ni več. 14. marca 2002 sta Srbija in Črna Gora podpisali sporazum, s katerim je nastala nova država pod imenom »Srbija in Črna Gora«. Titove Jugoslavije ni bilo več. Istega dne, ko so 'Jugoslovani' pospremili svojega ljubljenelega voditelja na zadnji poti, se je začel desetletni, a dokončen razkroj druge Jugoslavije. Sam razpad Jugoslavije je doživel svoj dramatični vrhunec predvsem v Bosni (Šučur, 2002, str. 10).

Tabela 1: Primerjava držav SFRJ leta 1991

	Slovenija	Hrvaška	Bosna in Hercegovina	Makedonija	Srbija/Črna gora
Prebivalstvo (v mio)	2,0	4,80	4,35	2,03	10,34
Površina (v 000 km ²)	20	57	51	26	102
valuta	tolar	hrvaški dinar	/	denar	dinar
BDP p.c. (v USD)	4.495	3.222	1.498	1.140	2.000

Vir: Menciger, 1995, str. 68.

2. FUNKCIJE CENTRALNE BANKE

2.1 »BANKA BANK«

Centralna banka je vrh dvostopenjskega bančnega sistema države. V tej vlogi oblikuje zakonske predpise za obstoj in poslovanje bank; izdaja dovoljenja in soglasja za posamezne dejavnosti; predpisuje stopnjo obveznih rezerv; skrbi za likvidnost poslovnih bank kot posojilodajalec v skrajni sili; spremlja in nadzira poslovanje bank in hranilnic s pregledom poročil in druge dokumentacije ter z neposrednimi pregledi.

2.2 »BANKA DRŽAVE«

Država je edini komitent centralne banke poleg poslovnih bank in hranilnic. Čeprav so centralne banke v večini sodobnih gospodarstev neodvisne pri svojem odločanju in vodenju denarne politike, so z državo povezane preko proračuna: morebitni dobički centralne banke (kot neprofitne organizacije) naj bi se odvajali v državni proračun, prav tako pa bi se morebitna izguba iz poslovanja (stroški monetizacije¹, sterilizacije² in drugih operacij vodenja denarne politike) pokrivala iz državne blagajne. Centralna banka opravlja tudi plačilni promet za državo in v njenem imenu upravlja z njenim premoženjem.

2.3. UPRAVLJANJE MEDNARODNIH DENARNIH REZERV

Mednarodne denarne rezerve (MRD) so poleg operativnih deviznih rezerv (v posesti in upravljanju poslovnih bank) in imetij nebančnih transaktorjev v tujini, tretji del deviznih rezerv države. Centralna banka z njimi upravlja po načelih varnosti, likvidnosti in donosnosti. To so: monetarno zlato, devizna imetja v konvertibilnih valutah kot terjatev do prvovrstnih bank, posebne pravice črpanja (SDR) in rezervna tranša pri Mednarodnem denarnem skladu.

2.4. IZDAJANJE BANKOVCEV

Centralni banki je država podelila monopolno pravico izdajanja bankovcev. Izdajanje kovancev je iz zgodovinskih razlogov ostalo v domeni države, pri tem pa za njihov »fizični obstoj« v obtoku v imenu države skrbi centralna banka (Mohorič, 2001, str. 38).

¹ Monetizacija: v najširšem smislu z njo označujemo vsako izdajanje denarja tako poslovnih bank kot centralnih bank, ali v ožjem pomenu samo izdajanje centralne banke, ali pa še v ožjem pomenu samo izdajanje denarja centralne banke prek kupovanja državnih vrednostnih papirjev (Ribnikar, 1999, str. 70).

² Sterilizacija: centralna banka npr. kupuje devize, ker želi, da bi bil pri režimu uravnavega drsečega deviznega tečaja devizni tečaj višji, vendar pa ne želi, da bi se povečal denarni obtok ali znižala obrestna mera. Zaradi tega prodaja v enakem obsegu državne vrednostne papirje (Ribnikar, 1999, str. 250).

2.5. VODENJE DENARNE POLITIKE

Centralna banka uporablja različne instrumente za doseganje svojih bližnjih in končnih ciljev oziroma za izvajanje denarne politike.

Cilji denarne politike, ki jih skuša doseči centralna banka, so lahko količina denarja v obtoku, višina obrestne mere denarnega trga, določena višina deviznega tečaja, količina bančnih kreditov in podobno.

Instrumente denarne politike, katere centralna banka uporablja za doseg ciljev denarne politike, delimo glede na način uporabe na posredne in neposredne, glede na način delovanja pa na kvantitativne (splošne) in kvalitativne (selektivne). S kvantitativnimi instrumenti centralna banka ureja velikost kreditnega potenciala poslovnih bank, za razliko od kvalitativnih, kjer centralna banka poleg tega, da omeji količino kreditov, tudi sama usmerja kredite, ki jih poslovne banke odobrijo.

V tržnih gospodarstvih prevladujejo kvantitativni instrumenti. V to skupino sodijo politika odprtega trga, spreminjanje obrestne mere, spreminjanje odstotka obveznih rezerv in neposredno omejevanje kreditov poslovnih bank.

2.5.1. Politika odprtega trga

To je splošni ali kvantitativni instrument denarne politike. Bistvo tega instrumenta je, da centralna banka kupuje ali prodaja na finančnem trgu navadno kratkoročne državne obveznice. Namen centralne banke je vplivati na količino denarja v obtoku in sicer preko vpliva obsega likvidnostnih rezerv poslovnih bank, preko tega pa na obseg kreditov poslovnih bank. Pridevnik »odprti« pomeni, da centralna banka nastopa na trgu kot običajni kupec ali prodajalec teh papirjev ter da obstaja zunanji trg, kjer nastopa centralna banka kot oblastna institucija. Prednost politike odprtega trga je predvsem v vsakodnevem prilagajanju, medtem ko spremembe v obveznih rezervah povzročajo velike in nefleksibilne spremembe na finančnem trgu. Za države z relativno velikim deležem intervencij centralne banke na odprtem trgu je značilna relativno visoka stopnja razvitosti denarnega trga (predvsem po obsegu prometa) (Prohaska, 1999, str. 26).

2.5.2. Začasni nakup (»reodkup«) vrednostnih papirjev ali deviz

Začasnost nakupa pomeni obveznost prodaje vrednostnega papirja ali devize čez čas po vnaprej določeni ceni. Ko centralna banka sklepa »repo« ali v angleščini »repurchase« posel pomeni, da kupuje vrednostne papirje, ki jih bo seveda čez čas prodal tistim, ki so ji te papirje pred časom prodali. Centralna banka v tem primeru daje svoj denar (primarni denar) v obtok. Obratno velja za začasno prodajo (»reverse repurchase«).

Ekonomsko gre za posojilo zavarovano s premoženjem (z vrednostnim papirjem ali devizo), ki ga dobi tisti, ki gre v začasni nakup. To je diskontno posojilo (gre za nakup kake terjatve z diskontom pred njeno dospelostjo; npr. poslovne banke rediskontirajo menice pri centralni banki, v zameno pa pridobijo likvidnostna sredstva) in lombardno posojilo (na podlagi zastavljenih vrednostnih papirjev pri centralni banki, poslovne banke prejmejo posojilo).

2.5.3. Diskont (eskont) ali rediskont (reeskont)

Centralna banka jemlje vrednostne papirje od poslovnih bank v rediskont oziroma reeskont, ker so prišle v posest banka tako, da so jih le-te diskontirale (odkupile pred njihovim dospeljem). Pri posojilih, ki jih dobivajo banke od centralne banke, pravimo da gre za diskontiranje (»discounting«) (LeRoy Miller, 1993, str. 413). Z diskontom pride poslovna banka sicer do denarja centralne banke, vendar pride centralna banka z diskontom do terjatve do tistega, ki je dolžnik na vrednostnem papirju, ki ga je dobila. To ni banka, vendar ima centralna banka regresivne terjatve do poslovne banke, ki jo ima pravico uveljaviti, v primeru, da dolžnik ne bi ob dospelju plačal dolžnega zneska. Zaradi tega govorimo o kreditiranju bank ali o dajanju posojil bankam.

Diskonta politika pomeni določitev diskonte obrestne mere in pogoje, po katerih se banka lahko zadolži pri centralni banki (Hubbard, 1994, str. 505). Cilj diskontne (eskontne) politike je, da s spreminjanjem diskontne obrestne mere vpliva na obresti denarnega trga. Po tej obrestni meri se oblikujejo aktivne in pasivne bančne obrestne mere. Za primerjavo vzemimo lombardno obrestno mero (obrestna mera za najetje posojila, zavarovanega z zastavo vrednostnih papirjev), ki je praviloma nad diskontno, ker je obseg rediskontiranja omejen ali kontingentiran.

2.5.4. Obvezne rezerve bank

Vse razvite centralne banke po svetu večinoma uporabljajo ta instrument kot eden izmed najstabilnejših instrumentov denarne politike.

Obvezne rezerve bank so imetja ali aktiva v denarju centralne banke, ki jih morajo imeti banke. Velikost teh obveznih rezerv je praviloma odvisna od velikosti vlog, ki jih imajo banke med pasivi svoje premoženjske bilance (Ribnikar, 1999, str. 261).

Namen teh rezerv ni zagotoviti večjo likvidnost banke, saj banka teh rezerv praviloma ne sme uporabljati, čeprav bi prišla v likvidnostne težave. Razlogi za obvezne rezerve so trije. Prvič, razlog je v zmanjšanju moči multiplikacije kreditov in denarja s strani poslovne banke. Drugič, pripomore centralni banki, da relativno enostavno in učinkovito vpliva na kreditno aktivnost poslovnih bank in s tem na količino knjižnega denarja v obtoku. Tretjič, da obvezne rezerve pomagajo bankam zagotavljati njihovo solventnost, ker so rezerve kot terjatev do centralne banke netvegana naložba bank.

Stopnja obvezne rezerve je za različne vrste vlog različno visoka: višja pri vlogah na vpogled in kratkoročnih depozitih in nižja pri dolgoročnih depozitih (Menciger, 1995, str. 135).

Centralna banka zelo redko spreminja ta instrument, saj že majhna sprememba le-te povzroči veliko spremembo v kreditnem potencialu poslovnih bank, prav tako pa se spremenijo pogoji poslovanja bank.

2.5.5. Blagajniški zapisi

Centralna banka izda vrednostne papirje, da dodatno poveča intervencijski prostor in možnost izvajanja ukrepov. V uporabi so pogosto takrat, ko ni možnosti za trgovanje s kratkoročnimi državnimi vrednostnimi papirji ali pa izdaje le-teh ne zadostujejo za doseganje zastavljenih ciljev centralne banke (Jerebek, 1994, str. 9).

Ločimo začasen nakup blagajniških zapisov in začasno prodajo blagajniških zapisov. Oba instrumenta sta primerna in učinkovita pri kratkoročnem upravljanju z likvidnostjo bančnega sistema. Uporabljata se na medbančnem trgu, kjer so udeleženci centralna banka in poslovne banke.

Pri začasnem nakupu poslovna banka proda blagajniški zapisek, ki ga centralna banka kupi, z namenom da si poslovna banka zagotovi gotovino. Čez čas, ki je naveden v ponudbi centralne banke, pa morajo poslovne banke prodane papirje zopet odkupiti in za to plačati obresti. Gotovina, ki jo je banka prejela kot kupnino, je dana v obtok za določen čas, tu pa je viden kratkoročni učinek upravljanja z likvidnostjo bančnega sistema.

Obratno velja za začasno prodajo blagajniških zapisov. Centralna banka proda blagajniške zapise poslovnim bankam za gotovino, ki jih čez določen čas odkupi nazaj in plača poslovnim bankam obresti za gotovino, ki jo je prejela.

3. DENARNA POLITIKA V JUGOSLAVIJI PRED RAZPADOM SFRJ

3.1. Namen in naloge NBJ

Takratna zakonodaja je določala namen in glavne naloge NBJ, in sicer skrb za uresničevanje ciljev in nalog »denarno-kreditne« in »devizne« politike, kot jo določata Skupščina SFRJ in ZIS (Zvezni izvršni svet). Tako imenovano skupno emisijsko politiko izvajajo Narodna banka Jugoslavije in narodne banke republik ter narodne banke avtonomnih pokrajin kot ustanove enotnega monetarnega sistema (Đukić, 1990, str. 35). NBJ uravnava količino denarja v obtoku in skupaj z narodnimi bankami republik in pokrajin sprejema ukrepe za izvajanje te politike. Ti ukrepi ne smejo nikogar spravljati v neenakopraven položaj glede opravljanja dejavnosti in pridobivanja dohodka. NBJ v tem okviru opravlja enake funkcije kot jih običajno izvajajo centralne banke (izdajanje bankovcev, vladni bankir, izvajanje

denarne politike, banka bank itd.). Istočasno je odgovorna za stabilnost domače valute ter splošno likvidnost doma in v tujini.

3.2. Vodilna telesa NBJ

Za centralne banke v svetu je v osemdesetih letih prejšnjega stoletja bila značilna tristopenjska ureditev upravljanja³, v Jugoslaviji pa je bila ta ureditev zožena na eno stopnjo, ali morda na dve, ki pa sta bili med seboj slabo povezani oziroma določeni. Zakonodaja je postavljala kot izvršno raven upravljanja svet guvernerjev, ki ga sestavljajo guvernerji narodnih bank republik in pokrajin ter guverner NBJ. Svet guvernerjev je hkrati opravljal tudi vlogo »sveta direktorjev« kot je bilo znano v svetu. Tukaj je vidna zožitev ureditve iz dveh ravni v eno. Funkcijo nadzora naj bi neposredno izvajale strokovne službe celotnega sistema narodnih bank, t.i. politično kontrolo pa Skupščina SFRJ prek delovnih teles njenih zborov.

Nekoliko drugače so organizirana vodilna telesa narodnih bank republik in avtonomnih pokrajin. Tako je v Narodni banki Slovenije izvršna raven vključevala guvernerja in ožje vodstvo banke, na ravni sveta direktorjev pa je obstajal svet banke kot posvetovalno telo, sestavljeno iz predstavnikov banke, gospodarstva, javnosti in znanosti. Nadzorno vlogo so opravljala delovna telesa in zbori Skupščine Republike Slovenije (Golijanin, 1980, str. 629).

3.3. Ravnanje v skladu s cilji ekonomske politike

Cilje ekonomske politike je določal najvišji zakonodajni organ, to je Skupščina SFRJ, ki jih je prek svojega izvršnega organa, imenovanega Zveznega izvršnega sveta (ZIS), uveljavljala v praksi. Dolžnost Centralne banke je bila, da izvaja denarno politiko v skladu s cilji ekonomske politike na najbolj učinkovit način z uporabo instrumentov, ki so ji bili na voljo.

3.4. Instrumenti denarne politike NBJ

Kot v vseh tržnih gospodarstvih, naj bi NBJ v skladu s svojo normativno opredelitvijo delovala z instrumenti denarne politike, s katerimi bi oblikovala ustrezno količino denarja v obtoku in določala višino obrestne mere. V praksi je NBJ vplivala samo na količino denarja v obtoku, saj v prvi polovici osemdesetih let cena denarja oziroma realno pozitivna obrestna mera ni bila pretirana skrb denarne politike.

NBJ je bila v skladu z veljavno zakonsko ureditvijo pooblaščen, da neposredno (z instrumenti uravnavanja količine denarja v obtoku) ali posredno (z instrumenti uravnavanja

³ 1. izvršna raven – sprejema tekoče odločitve centralne banke in ga sestavljajo trije izkušeni uradniki. Guverner centralne banke je predsedujoči izvršnega izvršnega telesa;

2. raven sveta (»board«) – svet direktorjev se redno srečuje za posvetovanje z vodstvom in sprejem temeljnih odločitev o delovanju centralne banke. Gre za zunanje člane centralne banke;

3. nadzorna raven – nadzorno telo je odgovorno za kontrolo bančnih bilanc in za kontrolo spoštovanja zakonov s strani centralne banke. Vlogo te ravni pogojuje vloga sveta direktorjev glede nadzovanja dela, zato ni v vseh centralnih bankah oblikovano posebno nadzorno telo.

likvidnosti bančnega sistema) ureja proces ustvarjanja denarja v bančnem sistemu in njegovo likvidnost (Cvikl, 1990, str. 94).

V Jugoslaviji so razvrščali instrumente denarne politike v:

- a) instrumente uravnavanja količine denarja v obtoku
- b) instrumente uravnavanja likvidnosti bank

a) Instrumenti, s katerimi je NBJ uravnavala količino denarja v obtoku, so:

- določanje višine obveznih rezerv bank in drugih finančnih organizacij;
- izdajanje in izplačevanje blagajniških zapisov NBJ;
- kupovanj prek bank prenosljive kratkoročne vrednostne papirje, ki so jih izdale OZD (Organizacije združenega dela) s področja gospodarstva ali njihove interne banke v poslih kupovanja in prodajanja blaga;
- kratkoročno kreditiranje bank na podlagi prenosljivih kratkoročnih vrednostih papirjev ali tujih vrednostnih papirjev;
- kreditiranje Jugoslovanske banke za mednarodno ekonomsko sodelovanje za dopolnilno kreditiranje bank v poslih izvoza opreme in ladij na kredit in izvajanje investicijskih del v tujini na kredit;
- kratkoročno kreditiranje bank na podlagi kreditov, ki so jih banke dale občanom na podlagi dokončne prodaje njihovih deviznih sredstev;
- dajanje kreditov bankam z vračilnim rokom do treh mesecev proti zastavi obveznic federacije in blagajniških zapisov NBJ;
- določanje aktivne in pasivne obrestne mere NBJ ter pogoje kreditiranja bank;
- izdajanje in jemanje denarja iz obtoka z nakupi oziroma prodajami tujih plačilnih sredstev na deviznem trgu v Jugoslaviji;
- omejevanje obsega plasmajev bank za določen čas.

Obvezna rezerva

Zakonodaja v takratni Jugoslaviji je na prvo mesto postavljala obvezno rezervo, saj bi bila ta najučinkovitejši instrument uravnavanja količine denarja v obtoku v primeru decentraliziranega bančništva (Golijanin, 1980, str. 633). Sistem obveznih rezerv je bil v Jugoslaviji uveden leta 1956, ko je bila sprejeta zamisel o razvoju decentraliziranega bančnega sistema. Od začetka uvedbe instrumenta obveznih rezerv je značilno relativno restriktivno delovanje denarne politike in aktivno spreminjane obvezne rezerve, v razponu od 25% do 35%. Nato v obdobju 1971 – 1984 zaradi pritoka tuje akumulacije in s tem realne rasti povpraševanja po denarju ter nizke likvidnosti bank, obvezna rezerva ni bila uporabljena kot restriktivni instrument uravnavanja ponudbe denarja. Stopnja obvezne rezerve se je zaradi nizke dinarske likvidnosti in izpolnjevanja določenih obveznosti bank stalno zniževala. Po dvajsetletnem permanentnem zniževanju stopenj obveznih rezerv je leta 1984 sledilo prvo zvišanje stopnje obvezne rezerve na raven 14,2%. Vzrok za to sta bila izboljšana likvidnost bank in restriktivnejša usmeritev denarne politike. Leta 1986 je bila

stopnja obvezne rezerve 21%, kar je bilo blizu zakonsko določene maksimalne 25% stopnje, konec leta 1988 pa je bila že na ravni stopenj iz šestdesetih, kar pomeni, da je bila maksimalna stopnja 25% že presežena (Cvikl M., 1990, str. 100).

Blagajniški zapisi NBJ

To so bili in še vedno so instrumenti zajemanja presežkov likvidnostnih sredstev bank in hkrati potencialna bančna naložba. Blagajniški zapisi NBJ, pri katerem ločimo obvezne in prostovoljne vpise sredstev pri NBJ, so bili uvedeni leta 1965. Za prostovoljno vpisovanje blagajniških zapisov v razpisih v letih 1973 – 1975 ni bilo velikega zanimanja. Obveznost vpisa blagajniških zapisov je bila uvedena marca 1976 s sklepom o ohranjanju minimalne likvidnosti, po katerem je obveznost znašala 2% od skupnih kratkoročnih virov sredstev. Šele leta 1988 zasledimo uporabo blagajniških zapisov v ekonomskem smislu, ko je NBJ pričela ugodneje obrestovati prostovoljno vpisane blagajniške zapise. Prenehanje aktivnosti Jugoslovanskega trga denarja in relativno višje obrestne mere na dinarske vloge, kar je vplivalo na višji obseg vpisa, je pokazalo, da so blagajniški zapisi lahko ustrezen ekonomski instrument uravnavanja ponudbe denarja oziroma nevtraliziranje presežne likvidnosti bančnega sistema.

Kreditni iz primarne emisije oziroma diskontni mehanizem

Diskontni mehanizem je instrument denarne politike, ki vključuje vrsto ukrepov uravnavanja obsega kreditov centralne banke bankam. Med njimi je najpomembnejša diskontna stopnja oziroma obrestna mera, ki jo centralna banka zaračunava na kredite iz primarne emisije. Med druge ukrepe v sklopu diskontnega mehanizma spada določanje kategorije posojilojemalcev, vrste finančnih aktiv, ki jih centralna banka bodisi odkupi ali na njihovi osnovi kreditira, in določanje maksimalnega obsega kreditov enemu posojilojemalcu.

Najpomembnejši instrument jugoslovanske denarne politike so bili krediti iz primarne emisije skupaj z obrestnimi merami centralnih bank (t.i. diskontni mehanizem denarnega uravnavanja). NBJ je v šestdesetih letih prejšnjega stoletja neposredno kreditirala gospodarstvo, v sedemdesetih letih je to zamenjalo kreditiranje federacije in selektivno kreditiranje gospodarstva prek bank.

Prevladovanje selektivnih kreditov bankam ali bančnega posredovanja primarne emisije v kmetijski in izvozni sektor gospodarstva, ohranitev pomembnega deleža kreditov federacije v strukturi domačih kreditov NBJ in relativno majhen del linearno danih kreditov (t.i. monetizacija vrednostnih papirjev) pomeni, da je NBJ vse do konca osemdesetih let obdržala pomembno vlogo pri usmerjanju finančne akumulacije.

Politika obrestnih mer NBJ

Kljub ustavno določeni nalogi, da NBJ skrbi za stabilnost denarja, je ta popolnoma zanemarila ceno denarja in s tem politiko obrestnih mer. Politika obrestnih mer je bila pasivna in stabilna hkrati. Pasivnost označuje dejstvo, da se kljub pospeševanju rasti cen v obdobju 1965 – 1982 nominalna obrestna mera NBJ ni povečala, ampak se je na selektivne kredite celo zmanjševala. Stabilnost njene politike obrestnih mer pa označuje stabilnost obstoja negativnih obrestnih mer⁴. Leta 1989 je bila eskontna obrestna mera realno negativna za 35% (Godišnji izveštaj, 1990, str. 5).

NBJ je šele leta 1982 začela postopoma izvajati politiko realno pozitivnih obrestnih mer. Gibanje nominalne in realne eskontne stopnje NBJ prikazuje proces približevanja realno pozitivnim stopnjam.

Razloge, zaradi katerih za celotno obdobje po šestdesetih letih prejšnjega stoletja velja, z izjemo nekaj četrtletij, globoka negativna obrestna mera in da učinkov instrumenta obrestne mere na zmanjšanje povpraševanja po kreditih iz primarne emisije skoraj ni bilo opaziti, lahko iščemo v posebnostih politike obrestnih mer NBJ.

Omejevanje obsega kreditov

V denarni teoriji in praksi je ukrep omejevanja obsega kreditov veljal kot skrajni ukrep denarnega uravnavanja. Konec leta 1986 je bilo z zakonom o NBJ sprejeto, da je ta instrument predviden kot izjemni ukrep. Vendar to načelo ni bilo spoštovano. Zaradi neučinkovitosti uporabe denarnih instrumentov je NBJ začela uporabljati omejevanje porasta naložb bank kot stalni ukrep. Za trimesečja in posamezne mesece se je podrobno določala dovoljena rast bančnih naložb. Prav tako podrobno so se v skladu s sezonskimi potrebami, pritiski bank oziroma predstavnikov prednostnih panog določale izjeme iz omejevanja rasti ali pa so se določale različne stopnje rasti za različne vrste kreditov.

Zaradi vpletanja NBJ v kreditno politiko poslovnih bank (omejevanje kreditne aktivnosti bank) so v osemdesetih letih le-te izgubljale poslovno samostojnost in vse bolj postajale »podružnice« centralne banke.

b) Pravila oziroma načini ohranjanja likvidnosti bank, katere je predpisovala NBJ:

- način ohranjanja minimalne likvidnosti;
- obvezne okvire in rokovno strukturo plasmajev;
- način uporabe rezervnega sklada bank za ohranjanje njihove likvidnosti;
- minimum posebne rezerve likvidnosti bank glede na dane avale in garancije ter izdane vrednostne papirje;

⁴ $(1+i)=(1+r)(1+\pi)$; $r=(i-\pi)/(1+\pi)$; za naš primer velja $\pi>i$; realna obrestna mera ob naraščanju inflacije postane negativna.

- pogoje za uporabo kratkoročnih kreditov, ki se dajejo bankam za ohranjanje likvidnosti na podlagi določenih vrednostnih papirjev;
- ukrepe proti nelikvidnim bankam in drugim finančnim organizacijam;
- minimalni splošni pogoji za kreditno sposobnost.

Pregled teh ukrepov za obdobje 1965–1982 kaže na dokaj podrobno urejanje tega področja. Po letu 1982 je pri teh predpisih sicer prišlo do nekaterih sprememb, vendar le-ti niso bistveno spremenili temeljnih značilnosti teh in drugih kreditnih predpisov (Cvikl, 1990, str. 112).

3.5. Opredelitev in pomen denarne politike v Jugoslaviji

Pri opredelitvi in pomenu denarne politike se je v osemdesetih letih pojavljalo vprašanje: »Ali je denarna politika v Jugoslaviji politika, ki uporablja nadzor centralne banke nad količino denarja kot instrument za doseg ciljev ekonomske politike?« Z odgovorom na to vprašanje pa dobimo značilnosti Jugoslovanske denarne politike.

Pritrdilno lahko odgovorimo na prvi del vprašanja, da je denarna politika v Jugoslaviji uporabljala nadzor centralne banke. Preostali del opredelitve, da gre za nadzor centralne banke nad količino denarja, kot instrumentom za doseg ciljev ekonomske politike, pa velja v manjši meri. Neposredna podrejenost Jugoslovanske denarne politike ekonomski politiki, katere glavni instrumenti, za razliko od razvitih tržnih gospodarstev, niso tržni instrumenti, s katerimi bi se prek vpliva na motive ekonomskih subjektov zagotavljalo delovanje svobodnih, ekonomskih subjektov v smeri zelenih družbenih ciljev, ampak so dejansko planski instrumenti oziroma določitev družbenega, državnega plana. To pomeni, da je bila temeljna naloga Jugoslovanske denarne politike zastavljena kot nadzor nad količino denarja v funkciji izpolnjevanja plansko določenih ciljev in nalog ekonomske politike. Po takratni ureditvi se je torej zahtevalo, da je denarna politika v Jugoslaviji skrbela za napajanje narodnega gospodarstva s tolikšno količino denarja, da nemoteno teče proces reprodukcije, ne glede na to, koliko stane.

3.6. Neustrezna denarna politika kot vzrok inflacijskih procesov

Ker je bila denarna politika podrejena inflacijski denarni politiki, je bila skrb za uravnavanje ustrezne⁵ količine denarja v obtoku postranska naloga denarne politike. Denarni politiki je takrat uspevalo uravnavati gibanje količine denarja v obtoku M1 v začrtanem obsegu ali mejah tolerantnega odstopanja. Običajno se odstopanja uresničenih denarnih gibanj od načrtov, še posebej v osemdesetih letih, niso reševala z zaostritvijo ukrepov denarne politike, temveč s formalno prilagoditvijo denarnih načrtov uresničenim gibanjem. Uravnavanje količine denarja v obtoku prvega finančnega faktorja, na katerega delujejo

⁵ Ustrezna količina denarja ohranja stabilno vrednost domače valute, oziroma ustrezno količina denarja je moč videti le po stopnji rasti cen. Če cene rastejo prek cilja, je količina denarja v obtoku nedvomno neustrezna.

običajno centralne banke v svetu, v Jugoslaviji ni bilo ustrezno institucionalno rešeno niti uresničeno. Posledice so se kazale v vse višji rasti cen oziroma v sproženem (hiper)inflacijskem procesu (Godišnji izveštaj, 1990, str. 21).

Drugi dejavnik, po katerem se je bistveno razlikovala Jugoslovanska denarna politika od denarne politike v razvitih tržnih gospodarstvih v svetu, je stalno uničevanje pomena obrestne mere, kot drugega finančnega faktorja, na gibanje katerega skušajo delovati centralne banke. Zapostavljanje politike obrestnih mer se je odražalo v realno negativne obrestne mere.

Ne uveljavljanje realne pozitivne obrestne mere kot cene denarja, kredita in kapitala, ki je tudi v Jugoslaviji veljala za relativno redko dobrino, je zmanjševalo prag investiranja. Sledilo je zmanjševanje učinkovitosti investicij (Plakalović, 1990, str. 48). To je bilo podprto z visokim kreiranjem primarnega denarja prek kreditov iz primarne emisije. Ker je na pretežni del teh kreditov Narodna banka Jugoslavije zaračunavala realno negativne obrestne mere, za depozite bank pri njej pa še nižje, je bilo izredno poudarjeno redistributivno delovanje centralno-bančnega sistema.

Takšno vodenje denarne politike ni moglo ustrezno skrbeti za stabilnost denarja, prav tako pa ni zaustavilo sproženega (hiper)inflacijskega procesa. Posledična gibanja so naslednja (Cvikl, 1990, str. 116):

- zmanjševanje povpraševanja po denarju v obtoku M1 v zameno za pospešene nakupe realnih dobrin (kar je še dodatno zmanjševalo prag investiranja in vplivalo na rast cen);
- zmanjševanje povpraševanja po denarju v obtoku v zameno za pospešeno vlaganje v nederarne, predvsem devizne vloge;
- povečano povpraševanje neto dolžniških finančnih celic po domačih in tujih sredstvih;
- povečana vloga državne centralne banke, ki je s kreiranjem primarnega denarja nadomeščala realno zmanjšanje prostovoljnega varčevanja domačih in tujih suficitnih finančnih celic.

V skladu z opredelitvami denarne politike se je centralna banka neposredno vpletala v kreditno politiko bank z vodenjem politike selektivnega kreditiranja posameznih panog ali območij in hkratnim omejevanjem neprednostnih naložb. Izvajala je politiko subvencioniranja obresti za kredite iz primarne emisije brez realnih virov pokrivanja obrestnih subvencij. Denarna politika je zahtevala monopolno oblikovanje obrestnih mer na depozite pri bankah, hkrati pa je centralna banka dohodkovno obremenjevala banke z realno negativni obrestnimi merami na njihove depozite (sredstva obvezne rezerve, blagajniški zapisi ipd.). Poleg tega je denarna politika z odlaganjem reševanja problema negativnih tečajnih razlik na devizne obveznosti do suficitnih domačih celic in na izposojena sredstva v tujini, ustvarjala primanjkljaje sektorja oziroma javni dolg. Njegovo servisiranje in monetiziranje je bilo financirano iz primarne emisije.

3.7. Posebne značilnosti mehanizma emisije primarnega denarja

Restriktivna denarna politika osemdesetih let v Jugoslaviji je bila vse bolj neučinkovita v takratnih razmerah, ki so bile prisotne v Jugoslaviji; neupoštevanje gibanja obtočne hitrosti denarja, izvajanje politike realno negativnih obrestnih mer, poudarjeno vmešavanje v delo finančnih institucij, kopičenje javnega dolga itd. Zato se je izkazalo, da se je za tisti čas in prostor lahko uresničevala samo ekspanzivna denarna politika.

Na ekspanzivnost denarne politike vpliva značilnost mehanizma emisije primarnega denarja jugoslovanske centralne banke. V svoji emisijski dejavnosti Narodna banka Jugoslavije ni skrbela le za količino denarja v obtoku, temveč je opravljala pomembne nederarne naloge. Gre za financiranje federacije in njenih organov, spodbujanje kmetijske proizvodnje, financiranje odkupa kmetijskih zalog, spodbujanje izvoza blaga, financiranje tečajnih rizikov, nastalih iz denarnih obveznosti do tujine in do domačih komitentov, financiranje nekaterih posebnih namenov itd. V bistvu je financirala stvari, ki bi jih bilo mogoče financirati z aktivnejšo vlogo davčne politike – s povečanjem obsega obdavčenja.

Kot temeljna naloga jugoslovanske centralne banke se je izpostavljala skrb za napajanje narodnega gospodarstva s tolikšno količino denarja, da je lahko nemoteno tekkel proces reprodukcije. Pri oceni potrebne količine denarja v obtoku in potrebne rasti primarnega denarja je centralna banka pogosto izhajala iz ocene naturalnih dejavnikov, kot so na primer obseg proizvodnje, tonaža predvidene žetve, predvidene odkupne cene, vrednost izvoza itd., v skladu s panožnimi ali regionalnimi interesi, namesto da bi izhajala iz ocene finančnih dejavnikov (ocena stopnje likvidnosti bank, stopnje rasti cen, spreminjanje obtočne hitrosti denarnih agregatov...).

3.8. Delovanje sistema Narodne banke Jugoslavije in narodnih bank republik ter avtonomnih pokrajin – centralne banke v Jugoslaviji

Značilnosti delovanja sistema Narodne banke Jugoslavije, narodnih bank republik in narodnih bank avtonomnih pokrajin oziroma Narodne banke Jugoslavije je v osemdesetih opredeljevalo tako institucionalno okolje, predvsem vpliv normativnih aktov ekonomske politike (petletni družbeni plan in letne resolucije) na akte denarne politike (letni odlok o ciljih in nalogah denarne politike, sklepi in ukrepi sveta guvernerjev Narodne banke Jugoslavije) kot tudi odnosi med subjekti ekonomsko-politične in denarne oblasti v Jugoslaviji.

Delovanje Narodne banke Jugoslavije se je znatno razlikovalo od delovanja običajne centralne banke razvitih tržnih gospodarstev. Značilnosti delovanja NBJ so bile blizu delovanju centralnih bank držav vzhodne Evrope. Čeprav so bili njeni instrumenti postavljeni na tržnih osnovah, so se pogosto uporabljali na administrativen, prerazdeljevalen oziroma centralnoplanski način. To je bila posledica podrejenosti ukrepov centralne banke določbam letnih in petletnih planov, kar vpliva na ekspanzivno delovanje denarne politike in

stalno prilagajanje denarnih okvirov vse višji inflaciji. Poskusi restriktivnejšega delovanja centralne banke (in zvezne vlade) pa so bili v osemdesetih letih bodisi ekonomsko blokirani ali politično zaustavljeni.

Zaradi pogosto kratkoročno zastavljenih in inflatorno dosegljivih ciljev so politične oblasti zahtevale od Narodne banke Jugoslavije izpolnjevanje vrste nedenarnih nalog, kar je bil razlog za ne obstoj neodvisnosti centralne banke v smislu vodenja od politične oblasti neodvisno denarno politiko (Đukić, 1990, str. 38).

4. ZNAČILNOSTI POSLOVNIH BANK PRED RAZPADOM SFRJ

V današnji literaturi je mogoče zaslediti, da so banke v tistem obdobju poslovale slabo. Banke so resnično imele ogromne izgube, ki pa so bile sprejemljive, zaradi vloge, ki so jo morale opravljati. To bomo podrobneje videli v nadaljevanju. Za razumevanje bank do leta 1988 je potrebno upoštevati dejstvo, da (Mramor, 1989, str. 31):

- banke imajo skoraj popolnoma omejeno poslovno samostojnost in so pojmovane kot tehnično-administrativni servis gospodarstva in ne kot samostojni poslovni subjekt;
- banke nimajo vpliva na določanje obrestnih mer – najvišjo dovoljeno obrestno mero določi Narodna banka Jugoslavije, obrestne mere so do leta 1989 realno negativne;
- upravljanje banke je (po letu 1977) v celoti v rokah članic banke. Prevladujoč vpliv imajo dolžniki, zaposleni v banki so izločeni iz procesa upravljanja;
- presoja o odobritvi kredita je stvar administracije (avtomatizem, če se zadosti pogojem, na katere banke nimajo vpliva) in podjetij-dolžnikov;
- banke so organizirane po teritorialnem principu – močni vplivi lokalnih skupnosti in nemobilnost sredstev med republikami (decentralizacija bančnega sistema ta problem zaostri).

Torej, obstajale so banke, katerih usodo so krojili njihovi dolžniki, ki so obenem tudi lastniki, lokalne (politične) skupnosti, zvezna zakonodaja in NBJ.

5. NOVI ZAKON O NARODNI BANKI JUGOSLAVIJE IZ LETA 1989

V novi zakon so bili vgrajeni elementi, ki naj bi bolj čvrsto opredelili odgovornost Narodne banke Jugoslavije, narodnih bank republik in narodnih bank avtonomnih pokrajin ter guvernerja Narodne banke Jugoslavije in članov sveta guvernerjev. Z določbami zakona je bila opredeljena večja samostojnost pri vodenju denarne in devizne politike in omogočen je bil večji vpliv pri oblikovanju predpisov, ki sodijo v delovno področje sveta guvernerjev. Potrebna je bila tudi večja skrb za nadzor nad kvaliteto institucij, preko katerih se izvršujejo funkcije denarnega sistema (Bohneć, 1989, str. 197).

Pri oblikovanju zakona so bili pozorni na omejitve, ki so dalj časa vplivale na učinke izvajanja denarne politike. V ospredju so bili naturalni vidiki ekonomske politike; to

pomeni, da so se pojavljali problemi, kot so uresničevanje plana setve oziroma odkupa kmetijske proizvodnje, financiranje izvoza, priprave na turistične sezone. Temu ustrezno so bili uporabljeni instrumenti pri vodenju denarne politike, za katere je bilo značilno, da ni bila podrejena količini denarja v obtoku. Tudi odločanje v svetu guvernerjev je bilo bolj usmerjeno v reševanje financiranja posameznih dejavnosti kot pa v skrb za ustrezno količino denarja v obtoku.

V drugi sklop problemov sta spadala ugotavljanje in razpolaganje s presežki narodnih bank republik in narodnih bank avtonomnih pokrajin. Dotedanja praksa je bila uporaba presežkov prihodkov na ravni republik in avtonomnih pokrajin, kar se je zdelo neodgovorno v razmerah, ko je imela Narodna banka Jugoslavije dejanske izgube. Narodna banka je bila obremenjena s stroški financiranja deviznega dolga (obresti in negativne tečajne razlike) in z zagotavljanjem virov za kreditiranje kmetijstva prek beneficiranih obrestnih mer.

Kljub takšnim razmeram ni bilo mogoče uveljaviti navedenih potreb po spremembah, ker bi se s tem zavrla uveljavitev drugih pomembnih sprememb, ki jih je novi zakon o Narodni banki Jugoslavije poleg spornih še vseboval.

6. RAZVOJ BANČNIH SEKTORJEV TRANZICIJSKIH DRŽAV

Finančni in bančni sistemi nekdanjih socialističnih držav srednje in vzhodne Evrope so bili zelo različni od tistih v razvitih državah. V svojem bistvu so bili zgolj mehanizem za alokacijo sredstev glede na politične preference (centralni plan), ki je deloval brez analize tveganja in donosnosti. V nasprotju s centralnoplanskimi sistemi je za Jugoslavijo in pozneje njene naslednice značilna družbena lastnina oziroma družbeno lastništvo nefinančnih podjetij. Ekonomski sistem je bil decentraliziran in nefinančna podjetja pa so bila lastniki bank.

Bančne reforme v tranzicijskih državah so se začele konec osemdesetih let z uvedbo dvostopenjskega bančnega sistema. Izjema so bile države nekdanje Jugoslavije, kjer je dvostopenjski bančni sistem obstajal že od sredine petdesetih let prejšnjega stoletja. V vodilnih (bolj razvitih) tranzicijskih državah sta sanacija bank in restrukturiranje bančnega sektorja dobila zagon v začetku devetdesetih let, ko je bila sprejeta nova bančna zakonodaja in so se bančni sektorji odprli za domačo in tudi za tujo konkurenco (Ribnikar, Zajc, 2002, str. 99).

V razpravah o transformaciji iz socialističnega v tržno gospodarstvo običajno razlikujemo tri sočasne procese: makroekonomsko stabilizacijo, mikroekonomsko restrukturiranje in privatizacijo.

Osnovna značilnost, skupna vsem gospodarstvom v tranziciji, ne glede na razlike v razvitosti in potencialnih možnosti transformacije, je padeč gospodarske aktivnosti (Menciger, 1995, str. 68).

7. BANKA SLOVENIJE

Jeseni 1990 se je začel razpad fiskalnega sistema (1. september 1990 je Srbija začela zadrževati zvezni prometni davek in carine, konec oktobra se ji je pridružila Slovenija), enotnega jugoslovanskega trga (31. oktobra je Srbija uvedla takse za imena firm, poslovni prostor in zemljišče slovenskih in hrvaških podjetij ter depozite za vsa plačila v Slovenijo in Hrvaško) in denarnega sistema (28. decembra je Narodna banka Srbije prevzela emisijo denarja). Začeli so nastajati različni gospodarski sistemi v federalnih enotah. Jugoslavije kot države z gospodarskega stališča ni bilo več, saj ni bilo enotnega gospodarskega sistema, davkov niso plačevali, ni bilo nadzora nad tiskanjem denarja, znotraj države so se postavile carinske meje. Poskusi zvezne vlade, da bi s stabilizacijskim programom rešili nastalo situacijo, so bili vse manj realni (Menciger, 1995, str. 86).

Do končne osamosvojitve denarnega sistema Slovenije 8. oktobra 1991, ko je bil z zakonom uveden tolar kot denarna enota Republike Slovenije, je Banka Slovenije kot centralna banka Republike Slovenije, ustanovljena z zakonom 25. junija 1991, in kot pravna naslednica Narodne banke Slovenije, poslovala še po predpisih enotnega monetarnega poslovanja narodnih bank v Jugoslaviji. Tako je bil 7. oktober 1991 zadnji dan poslovanja Banke Slovenije v okviru monetarnega sistema takratne Jugoslavije (SFRJ). Začetna bilanca samostojne Banke Slovenije v tolarjih je bila sestavljena za 8. oktober 1991.

Osrednji in edini cilj Banke Slovenije je, da skrbi predvsem za stabilnost valute in splošno likvidnost plačevanja v državi in do tujine. Ostale naloge so določene v 5. členu Zakona o Banki Slovenije (1991):

- uravnavanje količine v obtoku;
- kontrola banke in hranilnice;
- izdajanje bankovcev in dajanje kovancev v obtok⁶;
- predpisovanje pravil za izvajanje jamstva za vloge občanov;
- predpisovanje, organiziranje in usklajevanje informacijskega sistema, potrebnega za opravljanje njenih funkcij;
- opravljanje poslov za Republiko Slovenijo v skladu z zakonom (le-ta določa, da BS ne sme kreditirati RS; izjema so le kratkoročni likvidnostni krediti, katerih stanje ne sme preseči 5% proračuna za tekoče leto, vrnjeni pa morajo biti v tekočem proračunskem obdobju);
- opravljanje druge zadeve določene z zakonom

V Zakonu o Banki Slovenije je bila določena trinivojska struktura. Enajstčlanski svet BS je sestavljen iz šest zunanjih članov (neodvisni strokovnjaki), guvernerja, namestnika guvernerja in treh viceguvernerjev. Vsi imajo šestletni mandat, s tem da guvernerja in

⁶ 8.10.1991 je imela BS v svojih trezorjih 142,400.000 različnih vrednostnih bonov v skupni vrednosti 18,34 milijarde enot prihodnje slovenske valute. Redna zamenjava je trajala od 9. do 11. oktobra 1991, veljalo pa je menjalno razmerje 1:1. Takrat so bili kot zakonito plačilno sredstvo v prometu tako jugoslovanski dinarji kot slovenski vrednostni boni. Od 12. do 31. 10.1991 pa je bila možna še naknadna zamenjava, BS je določila menjalno razmerje 85,71 tolarja za 100 dinarjev (Majce, 2001, str. 22).

zunanje člane imenuje parlament na predlog predsednika republike, namestnika in viceguvernerje pa na guvernerjev predlog. Glede nadzornega telesa je določeno, da opravlja imenovanje parlament oziroma ob osamosvojitvi je to počela Skupščina Republike Slovenije (Cvikl, Kuhar, 2001, str. 35). Danes Svet Banke Slovenije sestavlja devet članov: guverner, štirje viceguvernerji in štirje člani.

Bližnji cilj denarne politike Banke Slovenije od osamosvojitve dalje je bila količina denarja v obtoku. Razloga temu sta bila predvsem skrčenje notranjega trga in iskanje novih zunanjih trgov, ker ni bilo mogoče pričakovati stabilnosti na deviznem trgu. BS je po oktobru 1991 pričela kupovati devize, tako da zaradi njenih posegov na deviznem trgu ni prihajalo do povečanja količine primarnega denarja. Svoje kratkoročne vrednostne papirje je pričela izdajati in/ali prodajati za devize (predvsem za nemške marke) ali pa je dodatno, to je preko tistega zneska, ki ga je določalo možno povečanje količine primarnega denarja takoj zmanjšala, ko je prodala svoje blagajniške zapise v tolarjih (Jerebek, 1997, str. 45).

Končni cilj denarne politike se od osamosvojitve ni bistveno spremenil. To je zmanjševanje stopnje inflacije, ki naj bi bila čim bližje ravni inflacije v državah Evropske unije. Banka Slovenije je bila uspešna pri doseganju svojega dolgoročnega cilja, saj ji je uspelo znižati stopnjo inflacije, ki je leta 1991 znašala 246,7%, leta 1992 pa je bila 92,9% (Bilten Banke Slovenije, 1997, str. 57). Novembra 2005 pa je bila medletna stopnja inflacije na ravni 2,1%, ki se je glede na pretekla dva meseca znižala zaradi znižanja cen nafte (Bilten Banke Slovenije, 2005, str. 3).

Bližnji cilj pa predstavlja že od leta 1997 denarni agregat M3⁷ oziroma rast denarne mase. Povezava med denarno politiko in M3 ter M3 in rastjo cen kot končnim ciljem je dolgoročna, zato uporablja BS za tekoče spremljanje in vodenje denarne politike, v primerjavi s politiko bivše skupne države, še druge indikatorje in operativne cilje: ožje denarne agregate, stopnjo izpolnjevanja obvezne rezerve, realizacijo odprtih ponudb instrumentov BS in obrestne mere denarnega trga. Instrumenti, ki jih je BS uporabljala na denarnem trgu, so predvsem:

(1) Posojila bankam

- lombardno posojilo (za pet dni po obrestni meri, ki je za eno odstotno točko višja od eskontne obrestne mere);
- likvidnostno posojilo (na podlagi tolarških blagajniških zapisov, čez noč, za izhod v krizi, namenjen za uravnavanje kratkoročne tolarške likvidnosti bančnega sistema);
- redno kratkoročno posojilo (za uravnavanje likvidnosti bank v okviru meseca na podlagi začasnih podatkov o primarnem denarju);

⁷ Denarno maso M1 sestavljajo: gotovina v obtoku, vpogledne tolarške vloge republiškega proračuna, podjetij in drugih finančnih organizacij pri BS in vpogledne tolarške vloge pri bankah;

Denarna masa M2: M1, vezane tolarške vloge republiškega proračuna pri BS, hranilne in vezane tolarške vloge pri bankah ter vloge bank v stečaju in bank v likvidaciji; Denarna masa M3: M2, vloge prebivalstva v tuji valuti pri bankah in vloge podjetij v tuji valuti pri bankah (Mohorič, 2001, str. 39).

- (2) Začasni odkup blagajniških zapisov BS v tujem denarju z obveznim povratnim odkupom (repo).
- (3) Izdajanje blagajniških zapisov BS
 - tolarski blagajniški zapisi
 - dvodelni blagajniški zapis (tolarski in devizni del)
 - blagajniški zapis z nakupnim bonom (z dodanim nakupnim bonom je mogoče uveljaviti popust)
- (4) Obvezne rezerve bank in hranilnic
- (5) Prejete vloge države in dodatno kratkoročno posojilo (ta posojila ponudi BS poslovnim bankam za prenos sredstev prejetih od Ministrstva za finance na BS) (Mohorič, 2001, str. 44).

7.1. Bančni sistem v Sloveniji

Visoka stopnja inflacije, problem zamrznjenih deviznih vlog, izguba trgov nekdanje države, breme jugoslovanskih dolgov v tujini, nizka raven deviznih rezerv, itd, so bili dejavniki, ki so močno oteževali prehod v normalno delujoč bančni sistem.

Organiziranost bančnega sektorja v začetku devetdesetih let niti ni bila vprašljiva, je pa bil bančni sistem, ki je zaradi posledic značilnosti socialističnega samoupravnega gospodarstva nekdanje Jugoslavije, privedel Slovenijo in bančni sistem v krizo. Konec osemdesetih so bile banke namreč v lasti podjetij, kar je povzročilo, da so banke tem podjetjem tudi zagotavljale ugodna posojila. Postalo je jasno, da je družbena lastnina v realnem in finančnem sektorju neučinkovita in da postaja ovira pri obstoju in razvoju bank kot finančnih posrednikov.

Zmanjšanje lastniškega kapitala, večanje deleža slabih posojil in slabo vodenje je pripeljalo do tega, da je bila konec osemdesetih let sanacija bank neizogibna.

Sanacija bank je bila osredotočena na največje »stare« banke in se je začela v Ljubljanski banki januarja 1993, nadaljevala v Kreditni banki Maribor aprila 1993 in januarja 1994 v Kreditni banki Nova Gorica. Delež slabih posojil v bilančni vsoti posamezne banke je bil po stanju konec leta 1991 več kot 40%. Nastala situacija je resno ogrožalo tako bančni sistem kot tudi celoto (Štiblar, 2001, str. 30).

Sanacijski program je bil postavljen kot kombinacija centraliziranega in decentraliziranega načina sanacije, kar pomeni, da slabe bančne naložbe niso bile v celoti zamenjane za sanacijske obveznice. V začetku leta 1993 je v bilancah ostalo 15% slabih posojil, preostanek le-teh je bil prenesen na Agencijo za sanacijo bank (v nadaljevanju Agencija).

Sanacija je potekala v štirih stopnjah: (1) v višini tekočih izgub je bil zmanjšan kapital bank; (2) slaba posojila so bila zamenjana za obveznice Agencije, ki so bile izdane z jamstvom Republike Slovenije; (3) del slabih bančnih posojil se je prenesel na Agencijo skupaj z obveznostmi do bančnih komitentov, s čimer so nastale podrejene terjatve nekdanjih lastnikov bank ter (4) banke je dokapitalizirala Agencija, tako da so začele izpolnjevati zahteve o kapitalski ustreznosti, to pa je pomenilo, da je lastništvo saniranih bank prešlo v roke države. Nove obveznice, ki jih je izdala vlada Republike Slovenije, denominirane v slovenskih tolarjih, so bile zamenjane z dosedanjimi obveznicami Agencije. Nove obveznice, zamenjane novembra 1995, so imele krajšo ročnost, nižje kuponske obrestne mere in so bile bolj likvidne od obveznic Agencije.

Uradno je bila sanacija končana junija 1997. Stroški sanacije, merjeni z nominalno vrednostjo v ta namen izdanih obveznic, so znašali približno 10% BDP. Naslednja stopnja, ki bi morala slediti sanaciji, je bila privatizacija obeh bank, vendar je bila ta iz različnih razlogov, predvsem političnih, odložena na začetek leta 2001.

V letu 1991 je bilo v Sloveniji 26 poslovnih bank in 14 hranilnic. Leta 1994 je bilo doseženo največje število, to je 33 delujočih bank. Obstajala sta dva razloga za tako povečanje števila bank. Prvi razlog je mogoče najti v začetku devetdesetih let, ko je na trgu prevladovalo manjše število velikih bank, ki so obvladovale več kot polovico trga (npr. samo tržni delež Ljubljanske banke je v letu 1991 znašal približno 60% bilančne vsote celotnega bančnega sektorja). Tržno najmočnejše banke so bile zaradi izgub prisiljene poslovati pri zelo visokih obrestnih maržah, ki so bile v letu 1992 ocenjene na 10% do 12% (Košak, Košak, 2002, str. 51). Ravno te so pritegnile na trg številne nove banke, ki so izkoriščale možnost visokih obrestnih prihodkov, v resnici pa niso prispevale k večji konkurenčnosti. Drugi razlog za takšno povečanje bank, je bil s stališča bančnih regulatorjev, katerih namen je bil izboljšanje konkurenčnosti v bančnem sistemu. Vendar se ta ni izkazala kot upravičena, ker je peščica velikih bank s prevladujočim deležem učinkovito obvladovala razmere na trgu.

V letu 1993 in v začetku leta 1994 so bile uveljavljene nove zahteve za doseganje minimalne kapitalske ustreznosti (zahteva po 8% količniku kapitalske ustreznosti), nova pravila za razvrščanje bančnih naložb in tudi nove usmeritve na področju rezervacij. Takšno spodbujanje restrukturiranja bančnega sektorja, v katerem naj bi se prek združitvev in pridružitvev bank s premalo kapitala, zmanjšalo število bank. V nasprotju s pričakovanji se je večina bank odločila za potrebno dokapitalizacijo, ki je zagotavljala ohranjanje polne bančne licence, tako da se število bank ni bistveno spremenilo.

Prva bančna kriza je nastopila sredi leta 1996, za katero je značilna visoka tekmovalnost bank pri določanju pasivnih obrestnih mer za velike komitente. Posledica je bila propad Komercialne banke Triglav. V urejanje razmer na področju obrestnih mer se je bolj intenzivno vključila tudi centralna banka.

Leto 1997 je bilo zaznamovano z oblikovanjem bančnih skupin, ki naj bi pomenile začetek konsolidacije bančnega sektorja. Ustanovljene so bile štiri skupine: skupina Nova Ljubljanska banka s šestimi bankami članicami ter bančne skupine Banke Celje, SKB banke in Banke Koper, od katerih je vsaka imela po dve banki članici. Zaradi opisanih procesov se je leta 1998 število bank zmanjšalo na najmanjše število delujočih bank v devetdesetih letih, to je na 24.

V letu 1999 se je povečalo število bank za eno banko na 25. Leta 2000 se število bank ni spremenilo, leta 2001 pa se je njihovo število zmanjšalo na štiri, s 25 na 21 zaradi priključitve treh bank k Novi Ljubljanski banki (Vodlan, 2005, str. 5).

Število hranilnic se je v obdobju po letu 1992 vztrajno zmanjševalo. Njihov tržni delež ni nikoli presegel 2%, kar nakazuje, da so hranilnice manj pomemben del slovenskega bančnega sistema.

Velikost bančnega sektorja, merjena s skupno bilančno vsoto, se je v obdobju od let 1991 do 2001 realno povečala za 166%, kar pomeni, da je bilančna vsota konec leta 2001 znašala 4282 milijard tolarjev oziroma je njen delež 94% BDP Slovenije v tistem letu. Ta delež je še vedno precej manjši v primerjavi z bančnimi sistemi zahodnoevropskih držav (v Nemčiji je ta delež 299%, v Avstriji 273% konec leta 2000) (Košak, Košak, 2002, str. 53).

Struktura depozitov prebivalstva pri bankah je eden izmed najpomembnejših kazalnikov zaupanja v bančni sistem in stabilnost domače valute. Delež depozitov v domači valuti se je od leta 1991, ko je znašal 30%, povečeval, vendar je 50% delež presežen šele leta 1998. Po tem letu se je delež vseh vlog prebivalstva v tolarjih ustalil približno na ravni 55% vseh vlog in se v letu 2001 celo nekoliko zmanjšal, kar se da večinoma pripisati zamenjavi evropskih nacionalnih valut za gotovino v evro.

8. HRVATSKA NARODNA BANKA

Hrvatska narodna banka (HNB) je bila ustanovljena 25. 12. 1991 in je po zakonu zadolžena, da zagotavlja stabilnost nacionalne valute ter notranjo in zunanjo likvidnost v plačilih doma in v tujini.

Za doseg svojih ciljev HNB opravlja naloge, ki so določene v 4. členu Zakona o HNB (2001):

- izvaja denarno politiko,
- uravnava količine denarja v obtoku,
- izdaja bankovce in kovance,
- izdaja bančne licence,
- nadzira poslovne banke,
- izvaja določene operacije za državo.

Svet Hrvatske narodne banke (»Svjet HNB«) sestavljajo guverner HNB, namestnik guvernerja in viceguvernerji ter največ 8 zunanjih članov. Guvernerja HNB in zunanje člane imenuje hrvaški parlament na predlog Odbora za izbor, imenovanja in upravne posle in Odbora za finance in državni proračun. HNB ima enega namestnika in največ štiri viceguvernerje, ki jih imenuje parlament na predlog guvernerja HNB. Člani sveta so imenovani za obdobje šestih let.

Hrvatska narodna banka je pri izvajanju svojih nalog samostojna ter za svoje delovanje odgovorna parlamentu Republike Hrvaške (»Hrvatski sabor«).

Hrvaška prehodna oziroma začasna valuta je bil hrvaški dinar, uveden 23. decembra 1991.

1. januarja 1992 je bilo določeno, da hrvaški dinar edino zakonito plačilno sredstvo v Republiki Hrvaški. Kuna, kot trajno formalno plačilno sredstvo v Republiki Hrvaški, je bila uvedena 30. maja 1994.

Osnovni cilj delovanja HNB je doseganje in ohranjanje stabilnosti cen. NBH je morala voditi ekspanzivne denarne politike do leta 1992, ker bi poslovne banke zaradi slabih posojil šle ena za drugo v stečaj in zaradi ohranjanja likvidnosti bančnega sistema je morala izdajati primarni denar glede na potrebe poslovnih bank. Poslovne banke so pri NBH najemale posojila za kmetijstvo in izvoz brez kakršnihkoli omejitev, tako kot se je dogajalo v bivši skupni državi. Na začetku leta 1993 so bila popolnoma ukinjena selektivna posojila (namenske kvote) in uvedena je bila osnovna kvota, iz katere so se izdajala posojila poslovnim bankam (sredstva, ki niso bila določena za poseben namen). V letu 1994 pa je bila ukinjena tudi osnovna kvota.

Leta 1993 je restriktivna monetarna politika nadomestila ekspanzivno. Razlog temu je bil, da je hotela NBH obvladovati inflacijo, ki je leta 1992 bila na ravni 938,2%, leta 1993 pa 283,0% (Godišnje izvješće, 1994, str. 4). Najpomembnejši instrument denarne politike za

zmanjševanje primarnega denarnega denarja v obtoku so bili: odstotek obveznih rezerv, obvezno vpisani blagajniški zapisi in vloga države. Za uravnavanje količine primarnega denarja je centralna banka uporabljala tudi prostovoljen vpis blagajniških zapisov in začasno prodajo blagajniških zapisov.

Del primarnega denarja iz obtoka je bil umaknjen tudi s prenosom državnega denarja iz računov poslovnih bank na račun NBH. Omenjeni ukrep je povzročil težave z likvidnostjo v bančnem sistemu, zato so poslovne banke dobile iz naslova posebna tako imenovana začasna posojila. Poleg teh posojil so obstajala še nekatera druga: diskontno posojilo, intervencijsko posojilo, lombardno posojilo, posojilo za izplačilo deviznih vlog, posojilo za zagotavljanje dnevne likvidnosti.

Politika odprtega trga se ni izvajala, ker je bilo denarno področje premajhno.

8.1 Bančni sistem na Hrvaškem

Problemi hrvaškega bančnega sistema so do določene stopnje podedovani od nekdanje skupne države. V nemirnih obdobjih poznih osemdesetih let so panični varčevalci iz bank dvignili precej svojih privarčevanih sredstev.

Zaradi pomanjkanja deviznih vlog je vlada reagirala tako, da je zamrznila stare devizne hranilne vloge (v znesku 2,5 milijarde USD) (Godišnje izvješće, 1996, str. 75), banke pa so dobile državne obveznice (ročnost 15 let in 5% letna obrestna mera). Do sredine 1992 so obveznice znašale približno 45 odstotkov celotne aktive v bankah. Ker so preostalo aktivo delno sestavljale slabe naložbe v državna podjetja, kar je povzročilo njihovo plačilno nezmožnost, so izdali državne obveznice (1 milijarda USD) in jih razdelili večjim državnim izvoznim podjetjem ter jih uporabili za poravnavo svojih dolgov večjim bankam.

Leta 1993 so štiri regionalne banke zabeležile bilančne in zunajbilančne izgube, ki so presegale obvezne vsote lastniškega kapitala in rezerv. Vlada je odobrila njihovo sanacijo. Obveznice, ki so pokrivalo zamrznjene devizne vloge, so nadomestile državne obveznice, imenovane obveznice A in B. Obveznice A so imele 12-odstotne obresti, obveznice B pa 8-odstotne in so bile edine prenosljive državne obveznice.

Kljub vsemu te operacije niso zadostovale. Državne banke so še naprej slabo izbirale posojilojemalce in s tem praktično podpirale nesolventnost. Plačilni sistem ni deloval, uvedli so restriktivno denarno politiko, obrestne mere so bile pretirano visoke, pokazala se je potreba po konstituiranju kapitala v podjetjih, privatizacija je povzročila nekaj hudih napak, ki jih je javnost sprejela kot prevare.

Leta 1996 se je začela obsežna kontrola bančnih bilanc, ki se je končala s sanacijami ali stečajem. Med šestimi saniranimi bankami sta bili dve največji hrvaški banki in štiri najboljše uvrščene regionalne banke, ki so bile vse, razen ene, prodane tujcem. Glavno vlogo

sanacijskega programa je imela Državna agencija za zavarovanje hranilnih vlog in sanacijo bank (DAB). Projekt je zajemal predvsem odpis slabih terjatev, tako da so obremenili bančne rezerve in lastniški kapital. Za doseglo obveznega količnika solventnosti pa so izdali državne obveznice. Vsota slabih terjatev je bila prenesena na agencijo DAB in tako je postala lastnica bank, financirala jih je vlada in namesto da bi banke reorganizirali, so se jih rešili s prodajo. Sanacija bank je državo stala približno 55 milijard kun (7,3 milijarde evrov). Sanacijski stroški so presegali prihodke od prodaje bank tujcem, kar je povzročilo skeptičnost hrvaških ekonomistov glede tujih bančnih vlagateljev (Pojatina, 2002, str. 62).

Po drugi strani je prevladujoče tuje lastništvo v hrvaškem bančništvu povzročilo nekaj kakovostnih sprememb. Banke so se rešile političnega vpliva, sprejele sodobne metode vodenja, uvedle novo tehnologijo in začele poslovati kot konkurenčna podjetja. Od leta 1993 je imel bančni sektor dvakrat čisto izgubo v poslovnem letu, v preostalih letih pa čisti dobiček (NBH, Letna poročila za obdobje 1993–2000). Šele v zadnjih letih, ko je bil čisti dobiček največji, lahko govorimo o dejanskem čistem dobičku in banke ne prikrivajo podatkov o slabih naložbah, kar so delale mnoge banke. Leta 2001 je od 41 bank, razen Riječke banke, 36 bank doseglo 1,7 milijard kun čistega dobička, pet bank pa je imelo izgubo v skupnem znesku okoli 182 milijonov kun.

Do leta 2001 so bile obrestne mere izredno visoke. Razlog temu lahko navedemo vodenje neustrezne politike Hrvatske narodne banke. Zaradi pritiska javnosti so zdaj obrestne mere bančnih posojil nižje, kar pa ni posledica svežega priliva privarčevanih sredstev, ki izvirajo iz zamenjave valut v evre. Narodna banka Hrvaške je obvezala banke, da objavljajo ne samo nominalne, ampak tudi efektivne obrestne mere, ki so precej višje (na kratkoročna posojila za pravne osebe približno 13% letno, na dolgoročna posojila 10,8 % letno za leto 2002).

V letih od 1993 do 2001 se je skupna bilančna vsota trikratno povečala (Bilten HNB, 2002, str. 23). Največja, 30-odstotna, rast je bila zabeležena leta 2001, ko so se povečala sredstva prebivalstva za 52 % zaradi zamenjave valut v evro.

Problem hrvaških bank je premajhno zanimanje za financiranje investicijskih programov. Na eni strani se bojijo tveganja donosnih naložb, ki zahtevajo dolgoročna finančna sredstva, na drugi strani pa se bančna pasiva sestoji predvsem iz kratkoročnih vpoglednih vlog. Če bi se banke hotele bolj aktivno vključiti v financiranje donosnih naložb, bi se izpostavile tveganju na strani aktive (financiranje tveganih projektov) na strani pasive pa problemu večjega črpanja. To pa bi posledično povzročilo probleme na ravni bank in celotnega gospodarstva.

Na Hrvaškem deluje nekaj bančnih skupin, ki v svojem sklopu vključujejo lizing, vrednostne papirje, nepremičnine in vodenje pokojninskih skladov. Ustvarjeni so prvi pogoji za razvoj prve finančne strukture, vsaj na institucionalni ravni, čeprav je ponudba storitev skoraj na osnovi ravni.

Zagrebsko borzo vrednostih papirjev so pred desetimi leti ustanovile banke, ki pa ni upravičila svojih stroškov. Trg ima majhno zmogljivost, borzno posredovanje je ozko, nelikvidno, plitvo in nepregledno. Borza ni aktivna v privabljanju sredstev in pri njihovi razporeditvi v gospodarstvo in za odprtje trga kapitala, ki ga v tem primeru največ uporabljajo špekulanti. S privatizacijo je Hrvaška dobila večje število delničarjev, vendar so bili vrednostni papirji brez vrednosti. Delnice solventnih podjetij si je prisvojila manjša skupina ljudi; ti veljajo za nove hrvaške kapitaliste. Manjši delničarji v različnih podjetjih, danes večinoma nezaposleni, še vedno iščejo svojo pravico.

Sklep: hrvaški bančni sektor je postal bolj stabilen zaradi novih previdnostnih ukrepov in intenzivnejšega nadzora. Prevlada tujega lastništva je do določene mere izboljšala bančno posredništvo in se sedaj gleda nanj kot na profitna podjetja. Potrebno pa je opozoriti, da banke niso pripravljene upravičiti ogromnih stroškov sanacije bank; preveč so osredotočene na financiranje poslovanja z občani in z izvozom privarčevanih sredstev. Banke zamujajo s ponudbo novih finančnih proizvodov in obresti niso edini vir dohodka, kot mislijo banke, temveč dobro donosnost prinese tudi posredovanje v poslovanju z vrednostnimi papirji od same izdaje vrednostnega papirja, zamenjave in trgovanja. Banke bi lahko razvile še mnoge druge oblike neposrednega in posrednega kreditiranja.

9. CENTRALNA BANKA BOSNE IN HERCEGOVINE

Centralna banka Bosne in Hercegovine je bila ustanovljena 20. 6. 1997 z Zakonom o Centralni banki, ki je bil sprejet s strani Parlamentarne Skupščine Bosne in Hercegovine. 11. 8. 1997 pa je začela s svojim delovanjem.

Naloge Centralne banke Bosne in Hercegovine (v nadaljevanju CBBiH):

- določanje in nadziranje izvajanja monetarne politike Bosne in Hercegovine;
- upravljanje z deviznimi rezervami (pridobljene na podlagi izdane domače valute);
- skrb za ustrezne plačilne in obračunske sisteme;
- koordiniranje delovanja agencij za bančništvo bosanskohercegovskih entitet (te agencije so pristojne za izdajanje dovoljenj za delo posamezne poslovne banke);
- centralna banka ne izdaja primarnega denarja z dajanjem kredita poslovnim bankam, v tem primeru centralna banka deluje kot "currency board"⁸. Po tem Parlamentarna Skupščina lahko prenese to pristojnost na Centralno banko BiH.

Najvišji organ CBBiH je denarni odbor (»Upravno vjeće«), ki je pristojno za izvajanje monetarne politike in za samo kontrolo tega izvajanja. Zadolžena je za organizacijo in strategijo Centralne banke.

⁸ Uporaba principov »currency board« kot začetne faze v uvajanju lastnega denarnega sistema in politike se predpostavlja, da druga valuta (v tem primeru nemška valuta), katere tečaj proti novi valuti je fleksibilen, ostaja paralelni denar v državi in ga nova valuta postopoma izriva (Menciger, 1995, str. 97).

V prvih šestih letih je denarni odbor sestavljal guverner, ki ga je imenoval Mednarodni denarni sklad ob posvetovanju s Predsedstvom in ni bil državljani Bosne in Hercegovine ali državljani katere od sosednjih držav. Poleg guvernerja so bili še trije člani, od teh sta bila dva iz Federacije Bosne in Hercegovine (Hrvat in Bošnjak) in eden iz Republike Srbije (Srb) (Ramchakan, 1997, str. 396).

Po monetarni osamosvojitvi BiH je bil prvih 7 let guverner novozelandsko-bosanski državljani Peter Nicholl. 1. januarja 2005 pa je nalogo guvernerja prevzel državljani BiH Kemal Kozić, ki je prej nastopal v vlogi viceguvernerja.

Po obdobju prvih šestih let je denarni odbor sestavljalo pet članov, katerega imenuje Predsedstvo za obdobje šest let. Denarni odbor izbere enega od članov za guvernerja.

Upravo centralne banke tvorijo guverner in trije viceguvernerji, katere imenuje guverner ob privolitvi denarnega odbora. Naloge uprave centralne banke je operativno vodenje poslovanja centralne banke.

Domača valuta konvertibilna marka (KM) je bila dana v obtok 22. junija 1998, 9. decembra 1998 pa so bili dani v obtok tudi kovanci. Do 1. 1. 2002 je KM bila po Zakonu o Centralni banki BiH vezana na nemško marko (DEM), po 1. 1. 2002 pa je nemška marka po Zakonu Evropske unije vezana na evro, kar posledično pomeni, da je tečaj KM vezan na evro ($1 \text{ KM} = 0,51129 \text{ Evro}$ oziroma $1 \text{ Evro} = 1,95583 \text{ KM}$) (Nicholla, 2006).

Cilji in naloge centralne banke so bili določeni z Zakonom soglasno s Splošnim okvirnim sporazumom za mir v Bosni in Hercegovini. Centralna banka zagotavlja monetarno stabilnost v skladu z denarno upravo (»currency board«).

Denarna uprava (denarni odbor, svet ali urad) je monetarna oblast, ki izdaja denar, zamenljiv za tujo rezervno valuto po nepreklicno trdnem deviznem tečaju. Za ohranjanje konvertibilnosti drži devizne rezerve v višini 100 odstotkov domačega denarja v obliki rezervne valute in prvovrstnih tujih vrednostnih papirjih, denominiranih v rezervni valuti. Z denarno upravo se država popolnoma odpove vodenju lastne denarne politike in se podredi avtomatizmu denarne uprave, kar povrne zaupanje v domačo valuto in zniža inflacijo. V zadnjih trinajstih letih so valutne odbore uvedle Argentina, Estonija, Litva, Bolgarija in Bosna in Hercegovina.

Obstajajo tri kritike denarne uprave. Prva je, da ne opravlja funkcije »posojilodajalca v skrajni sili« in s tem onemogoča pomoč nelikvidnim poslovnim bankam, ker denarna uprava ne more voditi svoje lastne denarne politike. Druga je, da denarni odbor ne more zagotoviti inflacije na ravni države rezervne valute zaradi različnih rasti produktivnosti med državama. Tretja kritika je, da zaradi nominalno trdega deviznega tečaja in višje inflacije kot v državi rezervne valute, domača valuta realno apreciira, kar vodi v primanjkljaj tekočega računa plačilne bilance (Kešeljević, Zajc, 2000, str. 2).

Temelji delovanja denarnega odbora v Bosni in Hercegovini so:

- bosanska valuta, Konvertibilna marka (KM), je bila vezana na nemško marko z razmerjem 1:1, sedaj je hkrati vezana na Euro 1:0,511
- denar v obtoku ima popolno kritje z deviznimi rezervami
- centralna banka mora vedno menjati KM za DEM (popolna konvertibilnost).

V pristojnosti CBBiH je skrb za količino denarja v obtoku. Centralna banka konvencionalno uravnava količino denarja v obtoku z izdajo primarnega denarja s krediti tujini, državi in poslovnim bankam. Pri kreditih tujini mislimo na nakup tujih valut. V EU sicer velja načelo, da država ne sme dobivati od EU nobenih posojil (Ribnikar, 1999, str. 79) in enako je v BiH.

CBBiH tudi ne more dajati kreditov poslovnim bankam; nima vloge »posojilodajalca v skrajni sili« ter tako ne more zagotoviti likvidnost bančnega sektorja in ne more prenesti nase npr. naložb poslovnih bank. Hkrati pa centralna banka ne more preko deviznega tečaja vplivati na gospodarstvo.

Stopnja inflacije kot pokazatelj uspešnosti denarne politike, ki jo izvaja centralna banka, je od same osamosvojitve Bosne in Hercegovine bila različna po entitetah te države. Skozi celotno obdobje je ta bila nižja v Federaciji Bosne in Hercegovine v primerjavi z Republiko Srbsko. Cene na drobno leta 1998 so bile v Federaciji BiH (FBiH) za 5,8% višje v primerjavi s povprečjem cen na drobno leta 1997, v Republici Srbski (RS) pa je to povečanje znašalo 37,2%. Po dolgem obdobju je bila v drugem četrtletju leta 2005 zabeležena skoraj enaka stopnja rasti inflacije v obeh entitetah. V FBiH je bila v juniju 2005 v primerjavi z junijem leta 2004 zabeležena 2,5% rast, kar predstavlja stopnjo inflacije na letni ravni. V RS pa je znašala letna stopnja inflacije 2,4, kar je za 0,1 indeksne točke manj kot v Federaciji BiH. (Bilten Centralne banke Bosne in Hercegovine, 1998, str. 19; Bilten, 2005, str. 10,22). Konec leta 2005 je bila stopnja inflacije na ravni države 3,7% in nekoliko višja v primerjavi z letom 2004. Razlog temu je bil enak kot v večini držav, in sicer rast cene nafte na svetovnem tržišču. Po besedah guvernerja CBBiH Kemala Kozarića je inflacija nizka in zasluge gredo dobremu vodenju monetarne politike oziroma »currency boarda«, ki jo vodi CBBiH.

Glavni urad Centralne banke Bosne in Hercegovine je v Sarajevu.

9.1 Bančni sistem Bosne in Hercegovine

V obdobju od 1992 do 1995 in celo pozneje je gospodarstvo Bosne in Hercegovine zaznamovala vojna s svojimi posledicami. Tokovi primarnih surovin in denarja so bili pretrgani, proizvodnje ni bilo skoraj nič ali pa je bila usmerjena v vojno industrijo; poleg drugih stisk, zaradi katerih so trpeli prebivalci, je vladala še velika revščina.

Posledice vojne lahko ponazorimo z nekaj osnovnimi ekonomskimi kazalniki, npr.: domači proizvod na prebivalca je znašal 1000 USD v letu 2000 in 2400 USD malo pred vojno; očitna brezposelnost dosega 40%; skromen izvoz, pred vojno pa je Bosna in Hercegovina imela presežek v zunanji trgovini; zelo nizka življenjska raven (povprečna plača v Bosni in Hercegovini je nižja od 200 USD na mesec); itd.

Daytonski mirovni sporazum, podpisan konec leta 1995, je določal finančni sistem Bosne in Hercegovine. S tem sporazumom so predvideli, da se poleg CBBiH ustanovijo še druge finančne institucije, to je, banke in druge pristojne institucije in da se te organizirajo na ravni bosanskih entitet, ki jih tudi določa daytonski mirovni sporazum. Ti entiteti sta Federacija Bosne in Hercegovine ter Republika Srbska.

Pred razpadom nekdanje Jugoslavije so bile banke v Bosni in Hercegovini organizirane v sistemu Privredne banke Sarajevo - Združene banke Sarajevo. Združevala je kakšnih dvajset članic, tj. osnovnih bank.

Poleg Privredne banke Sarajeva so na ozemlju Bosne in Hercegovine delovale tudi druge banke iz sistemov Ljubljanske banke in Jugobanke. Med drugimi je to še bolj zapletlo postopka lastninjenja in sanacije bank.

V programu bank članic Privredne banke Sarajevo se je pojavil problem solidarne odgovornosti, zlasti še glede dolgov v tujem denarju, za katere je jamčila centralna združena banka. V primeru Ljubljanske banke gre za problem v tujem denarju, ki so jih prebivalci Bosne in Hercegovine položili v to banko. V primeru Jugobanke bi se utegnili pojaviti problemi razdelitve dobroimetja med centralnim delom banke v Beogradu in banko naslednico v Sarajevu (Puljić, 2002, str. 70).

Bosansko-hercegovski dinar, ki je bil uveden ob zamenjavi dinarja nekdanje Jugoslavije, je le kratek čas igral vlogo uradne denarne enote na ozemlju Bosne in Hercegovine. V različnih oblikah so ga hranili in uporabljali predvsem v njenem osrednjem delu. V drugih delih Bosne in Hercegovine pa so uporabljali dinar RS Jugoslavije, hrvaški dinar in hrvaško kuno. Do uvedbe evra so na ozemlju BiH, kot dopolnilno plačilno sredstvo, uporabljali tudi nemško marko (DEM).

Izdaja in uvedba konvertibilne marke (KM) pomenita ključni dogodek, ki se je v finančnem sistemu BiH zgodil leta 1997. Takrat je bil sprejet Zakon o Centralni banki Bosne in

Hercegovine, na podlagi katerega je konvertibilna marka začela veljati. Že leta 1999 je konvertibilni marki uspelo povsem zamenjati vse denarne enote, ki jih je uporabljal sistem plačilnega prometa.

Struktura finančnega sistema BiH je bila zelo skromna. Poleg CBBiH so samo še poslovne banke, ki so univerzalna vrsta bank in so organizirane kot delniške družbe. Druge finančne institucije, denimo hranilno-kreditne službe, hipotekarno-finančne institucije, banke ali skladi za razvoj, institucije, ki bi podpirale izvoz, še niso razvite. Začenjajo se razvijati le institucije in instrumenti trga kapitala. Borzi vrednostih papirjev v Banja Luki in Sarajevu delujeta in trgujeta z delnicami, ki izvirajo iz postopka lastninjenja.

Sistem poslovnih bank se ureja na ravni entitet, zato bančni sektor na ravni entitet urejata Agencija za bančništvo, ki ju ima vsaka entiteta. Delujeta neodvisno, CB BiH pa koordinira njuno delovanje. V preteklih letih je opazen trend zmanjševanja števila poslovnih bank. Razloga sta predvsem dva. Prvi je ta, da so morale banke do konca leta 2002 uravnati svoj kapital z zakonsko določenim cenzusom 15 milijonov KM (približno 7,5 mio EUR; 1 EUR=1,95 KM) vplačanega kapitala v gotovini. Ta cenzus se je nekajkrat zvišal: na začetku je znašal 2,5 milijonov KM, potem 5 milijonov KM, 7,5 milijonov KM, 10 milijonov KM in nazadnje 15 milijonov KM. Drugi razlogi so povezani s poslovnimi rezultati, ki vodijo nekatere banke v likvidacijo, v konsolidacijo s pripojitvami ali v prevzeme (Puljić, 2002, str. 71).

Banke v Bosni in Hercegovini neodvisno vodijo svojo aktivo in pasivo, razen obveznih rezerv, ki jih morajo po zakonu hraniti na računu v CB BiH. Zato prosto oblikujejo obrestne mere v skladu s svojo politiko poslovanja.

Leta 2002 je bil razpon obrestnih mer velik in je segal od 0 do 43% za kratkoročna posojila in od 0 do 27% za dolgoročna posojila. Pasivne obrestne mere pa od 0,75% do 9%, za vezane vloge od 0 do 35% (Puljić, 2002, str. 72). Politiko obrestnih mer so zaznamovale velike razlike med obrestnimi merami za iste bančne posle v različnih bankah, velike razlike med aktivnimi in pasivnimi obrestnimi merami v eni in isti banki. Kljub rahlemu trendu upadanja obrestnih mer bank v BiH so te še vedno videti visoke. Razumljivo pa je, da na višino obrestne mere vpliva predvsem naložbeno tveganje, tako da bo zniževanje obrestnih mer na evropske standarde odvisno od odprave političnih, zakonskih in drugih posojilnih tveganj.

Finančni rezultat poslovanja vseh bank v BiH je za leto 2001 negativen. Enajst bank je izkazalo izgubo, 37 pa dobiček. Zanimivo je, da je izguba nastala največ v zasebnih bankah. Opazimo lahko trend zniževanja izgube v sistemu poslovnih bank ali relativno izboljšanje njihovih rezultatov poslovanja.

Pri strukturi dobička bank nismo osredotočeni na dobiček od obresti, pač pa na dobiček od stroškov, zaračunanih za bančne storitve, ki izvirajo iz prenosa plačilnega prometa z

Agencije za plačilni promet na poslovne banke. Banke so imele korist od zaračunavanja teh storitev, kar je pripomoglo boljšim poslovnim rezultatom, kot bi dejansko bili (slabši). Med bančnimi izdatki pomenijo stroški poslovanja največji del: plače, davki, najemnine za poslovne prostore, splošni in upravni stroški ter drugo.

Sklepne ugotovitve: za bančni sistem v Bosni in Hercegovini so značilni naslednji dejavniki, ki omejujejo njegov razvoj:

- zelo problematična dediščina iz prejšnjega sistema in posledice vojne;
- neugodno splošno pravno in politično okolje, v katerem banke poslujejo;
- kontradiktorni predpisi v državi, denimo zakona o bankah in gospodarskih družbah;
- neučinkovitost pravosodne oblasti in nezadovoljiva zaščita upnikov;
- nezadovoljiv razvoj finančnega sistema, tj. institucij in finančnega trga: ni denarnega trga, devizni trg obstaja v primarni obliki;
- tog model vodenja denarne politike, ki ga predstavlja denarna uprava;
- nizka stopnja strokovne usposobljenosti kadrov v bankah in sorazmerno veliko število zaposlenih;
- počasen razvoj finančnih inovacij, na primer elektronskega bančništva, poslovanje s kreditnimi karticami.

Obstajajo tudi določene pozitivne značilnosti, ki bi lahko povečale razvitost bank v tej državi:

- relativno visoka stopnja doslednosti in usklajenosti pravnega okvira z mednarodnimi standardi ter baselskimi načeli poslovanja in upravljanja bank;
- dobro organiziran sistem objave podatkov, poročanja in informiranja s strani bank ter strog režim nadzora pristojnega bančnega organa;
- povrnitev zaupanja domačih in tujih investitorjev v obliki porasta vlog in naložb tujega kapitala pri ustanavljanju bank, dokapitalizaciji ali pri prevzemu bank v državi;
- ustanavljanje podružnic bank iz ene entitete v drugi.

10. CENTRALNA BANKA REPUBLIKE MAKEDONIJE

Centralna banka Republike Makedonije je bila ustanovljena kot neodvisna centralna banka 26. aprila 1992, ko je monetarna unija bivše SFRJ prenehala obstajati. Institucionalne ustanove novega monetarnega območja so bile ustanovljene z Zakonom o valuti, Zakon o uporabi valute v Republiki Makedoniji in Zakon o centralni banki Republike Makedonije. Glede na zakon mednarodne banke Republike Makedonije so glavne naloge makedonske centralne banke:

- izdajanje bankovcev in kovancev;
- oblikovanje in izvajanje denarne/monetarne politike;
- izdajanje licenc finančnim institucijam in nadziranje njihovih dejavnosti;
- ukrepa kot dejavnik vlade pri urejanju zunanjih dolgov;
- urejanje zunanje menjave rezerv in izvajanje zunanje politike izmenjave.

Glavni cilj monetarne politike je oblikovan v Ustavi Republike Makedonije in zakonu centralne banke Republike Makedonije. Kot je določeno v slednjem, je banka neodvisna in odgovorna za stabilnost valute, monetarne politike in splošne likvidnosti plačil znotraj in zunaj Republike Makedonije.

Banka ima visoko stopnjo neodvisnosti, kar se odraža v postopku za izbiranje guvernerja banke, omejitvah posojil državi in izvajanju monetarne politike banke.

Parlament Republike Makedonije izbere guvernerja na predlog predsednika republike. Guverner in svet banke se izbereta za obdobje sedem let, kar je tri leta več kot mandat politikov. Država si vsako leto lahko izposodi do 5% proračunskega denarja, ta kredit je kratkoročen in mora biti odplačan v proračunskem letu. Razen tega lahko banka državi podaljša kredit samo v okviru vnaprej dogovorjene denarne politike.

Svet banke je najvišji organ, ki sprejema odločitve. Ima devet članov, od katerih sta dva guverner in namestnik guvernerja. Ostali člani sveta banke so zunanji strokovnjaki iz gospodarskega področja.

Na makroekonomski ravni je imela Makedonija hiperinflacijo v času, ko je razglasila denarno neodvisnost. Nenehni hudi zunanji politični pretresi⁹ so povzročili recesijo, v kateri se je mlada država znašla na začetku tranzicijskega obdobja.

Leto 1993 je bilo označeno kot leto stabilnosti, v katerem letna rast cen ne bi smela biti višja od 100,4%. Ker so se instrumenti makroekonomske politike v celoti pasivno prilagajali šokom eksterne in domačega izvora, je po 16-odstotnem povečanju v januarju inflacija februarja 1993 ponovno eskalirala (32,5%). Tako so v prvih dveh mesecih leta 1993 cene na drobno porasle za 53,2%, kar je bil razlog, da so nosilci makroekonomske politike dvignili letno ciljno stopnjo inflacije v letu 1993 s 100,4 na 434,2% (Bišev, 1994, str. 21).

Ekonomska neodvisnost Makedonije je bila zaokrožena z izdajo lastnega denarja 28. aprila 1992, in sicer z uvedbo vrednostnih bonov. Na obletnico pridobitve monetarne neodvisnosti je jugoslovanski kovan denar prenehal veljati kot zakonito plačilno sredstvo v Makedoniji. Umikanje jugoslovanskega kovanega denarja iz obtoka je bilo opravljeno od 27. aprila do 8. maja 1993. Sočasno so v obtoku začeli uporabljati dokončen makedonski kovani in papirni denar in umikati vrednostne bone. Dokončen denar v obliki bankovcev in kovancev so začeli uvajati 10. maja 1993.

Denominacijo vrednosti denarja in uvajanje pravega gotovinskega denarja v obtok je spremljala reforma emisijskega mehanizma Narodne banke Republike Makedonije. Centralni banki se je na ta način uspelo rešiti funkcije usmerjanja kreditov prek

⁹ Ti zunanji pretresi se nanašajo na mednarodni trgovinski embargo ZRJ (1992-1993), grški trgovinski embargo Makedonije (1994-1995) in pozneje na kosovsko krizo (leto 1999) ter mednarodni oborožen spopad znotraj državnih meja (leta 2001).

refinanciranja kreditov poslovnih bank v določene privilegirane dejavnosti (kmetijstvo in izvoz). Z zakonom je bilo določeno, da se mora Narodna banka Makedonije znebiti te funkcije najpozneje do 31. marca 1994. Na ta način je Narodna banka dobila večjo samostojnost in s tem je bil izpolnjen pogoj za vodenje učinkovite monetarne politike.

Za zmanjšanje dolžniškega bremena je Narodna banka Makedonije zagotovila neboleč prehod od starega k novemu emisijskemu mehanizmu tako, da je 31. maja 1993 prek poslovnih bank transformirala kratkoročne obrestovane kredite podjetjem iz kmetijstva v dolgoročne neobrestovane kredite. Na ta način je centralna banka računala na zmanjšanje odvisnosti kmetijskih podjetij od eksternih virov financiranja in po drugi strani je bila to cena za osamosvajanje Narodne banke od funkcije usmerjanja kreditov v določene sektorje (t.i. selektivna funkcija).

Kot monetarni instrument, s katerim se je posluževala Narodna banka Makedonije po osamosvojitvi, so bile operacije na odprtem trgu v obliki avkcij in umikanje denarja iz obtoka. Prva avkcija je bila že maja 1993, ko je Narodna banka Makedonije prodala poslovnim bankam blagajniške zapise v znesku 20 milijonov denarjev. Rok zapadlosti blagajniških zapisov je bil mesec dni (Bišev, 1994, str. 22).

10.1. Bančni sistem Republike Makedonije

Bančni sistem Republike Makedonije se je razvil iz bančnega sistema nekdanje jugoslovanske zvezne države. To dejstvo je imelo tri negativne učinke na položaj, v katerem se je makedonski bančni sistem znašel na začetku prehoda: prvič, popolnoma neustrezen sistem vodenja bank (»corporate governance«), ker so bili največji dolžniki bank sočasno njihovi največji »delničarji« oziroma so imeli odločilno besedo v postopkih odobritve posojil na mikroravni; drugič, velik obseg slabih bančnih naložb; tretjič, problem tako imenovanih zmrznjenih deviznih vlog makedonskih državljanov, ki so ostale pri Narodni banki Jugoslavije ali pri drugih bankah v nekdanji zvezni državi in za nekatere je garancijo prevzela makedonska država ob razglasitvi neodvisnosti.

Visoka in negotova stopnja inflacije je namreč povzročala vgradnjo izjemno visoke inflacijske premije tveganja in ravni bančnih obrestnih mer. To je povzročilo, da so bile obrestne mere na zelo visoki ravni in zaradi visokih inflacijskih pričakovanj so te ostajale trajno na visoki ravni. Politiko obrestnih mer so banke vodile popolnoma neodvisno in neusklajeno glede na eskontno politiko Narodne banke Makedonije. Obrestne mere bank niso bile vezane na eskontno stopnjo Narodne banke Makedonije, zato niso spremljale spremembe eskontne stopnje, ki se je menjala vsak mesec.

Izjemno visoke nominalne obrestne mere so imele za posledico neverjetno visoke realne obrestne mere, ki so se na kratkoročne kredite gibale v razponu do 101% (januarja) do 729% (junija) na letni ravni. V razmerah globoke recesije je to povzročilo ogromno dolžniško breme podjetij. Operacija reševanja gospodarstva in zmanjševanja dolžniškega bremena je

povzročila visoko monetarno ekspanzijo, inflacijo in negativne realne obrestne mere v drugi polovici leta 1993.

Izgubljanje trga nekdanje Jugoslavije je sočasno ustvarilo problem visoke monopolizacije gospodarstva in bančništva. Dominantni položaj v bančništvu je imela »Stopsanska banka Skopje« Plasmaji te banke sodelujejo s 73,7% v skupnih plasmajih bank. Sočasno je znašal njen delež v skupnih depozitih sredstev bank 54,6%. Da bi razbila monopolno strukturo v bančništvu, je Narodna banka Makedonije od monetarnega osamosvajanja pa do sprejetja zakona o bankah in hranilnicah (20. maja 1993) določala zelo nizko vsoto minimalnega kapitala kot pogoja za ustanovitev banke. Posledica tega je bila ta, da se je v obdobju januar-junij 1993 oblikovalo 11 novih bank. Toda zaradi nizke kapitalske moči te banke niso razbile monopolne strukture v bančništvu. Nastal pa je nov problem - ustanovljene so bile majhne banke, ki pa niso zagotavljale rentabilnega poslovanja banke.

Poleg visoke monopoliziranosti sta bančništvo prizadeli tudi popolna izguba kredibilnosti in visoka koncentracija neizterljivih terjatev. Bančništvo je bilo tehnično nesolventno, saj 80,1% skupnih plasmajev so bile neizterljive terjatve (»bad loans«). Bančni sistem se je umetno ohranjalo pri življenju s sredstvi iz primarne emisije. V takih razmerah rigorozna restriktivna monetarna politika niti ni bila mogoča (Bišev, 1994, str. 26).

Stabilizacijska politika je bila uresničena brez mednarodne finančne podpore. Čeprav ta politika ni trajno rešila problema stabilizacije, je bil z njo uresničen glavni cilj programa: inflacija se je drastično zmanjšala (s 86,1 na 10 do 12% na mesec), ustvarjen je bil kredibilni denar in čisto papirno valuto v obliki bona je zamenjal pravi denar. Stabilizacijski program iz aprila 1992 je ustvaril prvi pogoj za uspeh makedonskega osamosvajanja. Uresničevanje stabilizacije je trajalo štiri mesece, ki je bil opuščen avgusta 1992.

Makedonski bančni sistem je kljub vrsti neugodnih dogodkov izpeljal institucionalne reforme, in sicer: sanacijo bank, privatizacijo in vstop tujih strateških partnerjev.

Kombinacija makroekonomske stabilizacijske politike in politike, katere cilj so bile institucionalne reforme, je prispevala k temu, da Makedonija nasprotno z izkušnjami večjega števila držav na prehodu ni doživela obsežne systemske krize v bančništvu, ki jo zaznamuje sočasen propad večjega števila vodilnih bank.

V obdobju 1996-1997 je bilo več primerov stečajev, večinoma hranilnic, med katerimi je bil najbolj odmeven stečaj TAT, največje hranilnice v državi. Vendar niti primer TAT-a niti regionalni politični pretresi, kot je bila kosovska kriza, niso razvili systemsko krizo v bančnem sektorju.

Sledili so ukrepi za oživitev zaupanja vlagateljev v makedonske banke. Sklad za zavarovanje vlog je bil ustanovljen januarja 1997 in je bil leta 2000 reformiran tako, da ga je

prevzela država. Leta 2000 je vlada izdala obveznice za imetnike zamrznjenih deviznih vlog.

Podobno kot v večini držav na prehodu je makedonski bančni sistem doživel fazo, v kateri se je število bank precej povečalo. Od začetnih 7 bank leta 1992 se je število dvignilo na 24 leta 1998. Po tem letu se je začel počasen in ne povsem intenziven proces konsolidacije, v katerem se je število bank leta 2001 skrčilo na 21.

Prvi sanacijski program v Makedoniji je bil uveden leta 1995 in sestavljen iz dveh komponent: (1) iz tako imenovane linearne (ali splošne) sanacije vseh bank, ki so podedovale slabe naložbe in zamrznjene devizne vloge gospodinjstev iz nekdanje Jugoslavije ter (2) iz dodatnega sanacijskega programa za največjo makedonsko banko, Stopansko banko AD Skopje. Drugi komponenti je sledila delitev Stopanske banke na šest samostojnih bank z namenom dekoncentracije bančnega sektorja in izboljšanje njegove konkurenčne strukture. V zvezi s stroški sanacije je treba poudariti, da obstaja več različnih pristopov k oceni davčnih stroškov takega posega (Filipovski, 2002, str. 93).

Da bi vlada rešila problem zamrznjenih deviznih vlog, je dvakrat izdala obveznice. Leta 1996 je vlada dejansko dokapitalizirala banke, v katerih so bile devizne vloge odstranjene iz poslovnih knjig (in knjižene v zunajbilančnih obveznostih), z izdajo petletnih obveznic v nominalni vrednosti približno 1,9% bruto domačega proizvoda. Aprila 2000 je vlada preoblikovala vrednost zamrznjenih vlog v obveznice, izdane v dematerializirani obliki, z zapadlostjo 10 let in 2% nominalno obrestno mero.

Privatizacija makedonskih bank je bila stranski produkt privatizacije podjetij v družbeni lasti, ki so bili delničarji bank; to je bila t.i. spontana privatizacija bank. Ker je bila privatizacija podjetij izvedena skoraj izključno z notranjim odkupom, je imela začetna privatizacija bank »insajdersko« naravo, kar je negativno vplivalo na hitrost prestrukturiranja bank. Kljub temu so bile leta 1997 vse makedonske banke večinoma v privatni lasti. Konec leta 2001 je bilo 84,3% celotnega kapitala bank v privatnih rokah.

Kakovost privatizacije se je izboljšala v obdobju 2000–2001, ko je prišlo do pomembnejšega vstopa tujega kapitala. Prelomno leto je bilo leto 2000, ko je grška banka prevzela največjo makedonsko banko, tretjo največjo banko pa je prevzela slovenska banka.

V makedonskem finančnem sistemu delujejo tri vrste nebančnih finančnih institucij, in sicer Makedonska borza, borzno posredniške družbe in zavarovalnice.

Makedonska borza je bila ustanovljena leta 1996 kot osrednja institucija sekundarnega trga za trgovanje z dolgoročnimi vrednostnimi papirji v Makedoniji. Značilnost makedonskega trga vrednostnih papirjev je majhna tržna kapitalizacija pri sorazmerno nizki likvidnosti. Leta 2001 sta bili v kotacijo na uradnem trgu oziroma prvem in drugem borznem trgu uvrščeni samo dve delnici in ena državna obveznica (izdana za zamrznjene devizne vloge).

Na neuradnem trgu (t.i. tretjem trgu) je uvrščenih 140 delnic (leta 2001), z večino pa se je zelo redko trgovalo (Filipovski, 2002, str. 95).

Ker je Makedonija sprejela koncept univerzalnega bančništva, so večino borznoposredniških družb v začetku ustanovile banke v obliki svojih hčerinskih družb. Po uveljavitvi sprememb zakona o vrednostnih papirjih, ki je preoblikoval borzo v profitno organizacijo, so banke tudi delničarji borze.

Zavarovalniški sektor v Makedoniji ima dve glavne značilnosti:

- visoko koncentracijo in
- prevladujejo premoženjska zavarovanja.

V Makedoniji so leta 2002 delovale štiri zavarovalnice, vendar nekdanji državni zavarovalniški monopol, ki je zdaj v večini tuji lasti, še vedno obvladuje približno 90% trga in je edini ponudnik življenjskih zavarovanj.

V Makedoniji ni bilo investicijskih skladov. Ker ni bilo množičnega privatizacijskega programa s certifikati, niso nastali privatizacijski investicijski skladi kot se je to zgodilo na Češkem ali v Sloveniji. Čeprav je bil zakon o investicijskih skladih, ki predvideva obe vrsti skladov, odprte in zaprte, sprejet leta 2000, tudi dve leti zatem ni ustanovljen noben investicijski sklad.

Tabela 2: Primerjave med državami po osamosvojitvi in primeri uporabe instrumentov denarne politike leta 1996

	SLOVENIJA	HRVAŠKA	BOSNA IN HERCEGOVINA	MAKEDONIJA
Datum osamosvojitve	25.6.1991	8.10.1991	6.3.1992	17.11.1991
Datum ustanovitve centralne banke	25.6.1991	25.12.1991	20.6.1997	26.4.1992
Denarna enota	SIT (slovenski tolar)	HRK (hrvaška kuna)	KM (konvertibilna marka)	MKD (makedonski denar)
Guvernerji določijo	parlament	parlament	IMF (do leta 2005), parlament	parlament
Mandat guvernerja	6 let	6 let	6 let	7 let
Število članov sveta banke	11 (danes 9)	12 max	4 (danes 5)	9
Monetarna politika leta 1996 - Uporaba denarnih instrumentov:				
- diskontna politika	Ne	Ne	/	Ne
- lombardna politika	Da	Posojila čez dan	/	Da
- politika odprtega trga	Blagajniški zapiski centralne banke	Ne	/	Ne
- repo posli	Da	3-5 dni	/	Ne
- swap posli	Ne	Da	/	Ne
- avkcije	Ne	Blagajniški zapisi centralne banke	/	Depoziti in blagajniški zapisi centralne banke
- neposredna posojila	Kratkoročna posojila	Ne	/	Ne

Vir: Handbook on Central banks of Central and Eastern Europe, 1998; Lastna priredba podatkov.

V Tabeli 2 so podane nekatere primerjave med državami. V primeru denarnih instrumentov monetarne politike iz leta 1996 pri Centralni banki Bosne in Hercegovine nismo obravnavali le-teh, ker se je, kot že omenjeno, država odločila za »currency board« in se s tem odpovedala vodenju lastne denarne politike.

SKLEP

Vzroke za neučinkovitost gospodarskega sistema bivše skupne države je moč iskati v ideji o družbeni lastnini in samoupravljanju. Za družbeno lastnino je značilno, da jo je bilo možno najti v le v podjetjih, medtem ko je ni bilo v bankah in zavarovalnicah. Banke so imele določene lastnike. To so bila podjetja, ki so vseskozi formalno »upravljala« z bankami.

Zato je ena izmed glavnih napak, kateri očitajo strokovnjaki danes in nekoč ta, da so bile banke v lasti svojih dolžnikov, to je podjetij, in so delovale neustrezno. Njihovi lastniki so namreč zahtevali vse več kreditnih virov po minimalnih obrestnih merah, kar je vodilo v kronično nelikvidnost in nesolventnost bančnega sistema. NBJ je temu še dodatno pripomogla, ker je zagotavljala vire iz primarne emisije, to je brez pokritja, in s tem pokrivala selektivne potrebe zdaj v eni, zdaj v drugi gospodarski panogi oziroma republiki. Posledica tega je bila vse višja inflacija, ki je do konca osemdesetih let prejšnjega stoletja prerasla v hiperinflacijo.

Namesto da je centralna banka skrbela za stabilnost valute in splošno likvidnost plačevanja v državi in do tujine, so bile v primeru NBJ ter sistema narodnih bank in avtonomnih pokrajin naloge določene s petletnimi plani, letnimi resolucijami in odloki o ciljih denarne politike, ki so povečini zahtevali povečanje obsega primarne emisije za financiranje potreb razvoja nekdanje države. Zato je prihajalo do kopičenja izgub v bančnem sistemu in v bilanci centralne banke, kar je vplivalo na povečanje inflacije in zadolženost nekdanje države.

Pri vodenju denarne politike se je NBJ posluževala s kvalitativnimi instrumenti, ki poleg velikosti kreditnega potenciala določijo tudi način, namen in pogoje njegovega izkoriščanja, s čimer okrnijo samostojnost poslovnih bank. Centralne banke razvitih držav so se omejevale na urejanje velikosti kreditnega potenciala poslovnih bank, pri čemer so slednje ohranjale samostojnost glede namena kreditne dejavnosti. Tukaj govorimo o kvantitativnih instrumentih denarne politike (politika odprtega trga, eskontna politika, spreminjanje odstotka obvezne rezerve), katerih so skušale implementirati novo nastale centralne banke po monetarni osamosvojitvi.

1. septembra 1990 je začel razpad fiskalnega sistema in 28. decembra istega leta še razpad monetarnega sistema, ko je Narodna banka Srbije prevzela emisijo primarnega denarja. Prva je na pot samostojnosti stopila Slovenija, ki je 8. oktobra 1991 uvedla tolar kot denarno valuto Republike Slovenije. Sloveniji se je dne 25. decembra 1991 pridružila še Hrvaška z ustanovitvijo Narodne banke Hrvatske, nato Republika Makedonija 12. aprila 1992 in nazadnje še Bosna in Hercegovina 26. junija 1997.

Vse centralne banke, razen centralne banke Bosne in Hercegovine, so opravljale večinoma enake naloge za doseganje svojih zastavljenih ciljev: izvajanje denarne politike, uravnavanje količine denarja v obtoku, izdajanje bankovcev in kovancev, nadziranje poslovnih bank. Kot že omenjeno, izjema je bila Bosna in Hercegovina, ki se je ob osamosvojitvi odločila za uporabo denarne uprave oziroma »currency boarda«. V tem primeru se država popolnoma

odpove vodenju lastne (diskrecijske) denarne politike in se podredi avtomatizmu denarne uprave, kar povrne zaupanje v domačo valuto in zniža inflacijo. S tem se je BiH odrekla nekaterim koristim konvencionalne denarne uprave, kot so odsotnost »vloge posojilodajalca v skrajnem primeru«, odbor težko zagotovi inflacijo na ravni države rezervne valute in možnost realne apreciacije domače valute.

Bosna se je od drugih obravnavanih držav razlikovala tudi po sestavi vodstvenih organov centralne banke. Ob ustanovitvi CBBiH je bil na mesto guvernerja postavljen novozelandski državljani Peter Nicholl, imenovan s strani Mednarodnega denarnega sklada. Po sedmih letih delovanja ga je zamenjal državljani BiH Kemal Kozarić. Poleg guvernerja so bili še trije člani, od teh sta bila dva iz Federacije Bosne in Hercegovine (Hrvat in Bošnjak) in eden iz Republike Srbske (Srb). V ostalih obravnavanih državah so poleg guvernerjev še namestniki guvernerjev, viceguvernerji ter zunanji člani. Večinoma so izvoljeni za obdobje šestih let, v Makedoniji pa za sedem let.

Osnovni cilj novo nastalih centralnih bank je bila skrb za doseganje in ohranjanje stabilnosti cen ter splošno likvidnost plačevanja v državi in tujini. Pri tem so si centralne banke pomagale z uporabo različnih denarnih instrumentov. Slovenija si je za bližnji cilj zastavila količino primarnega denarja. Da ne bi prihajalo do večanja količine primarnega denarja v obtoku s tem, ko je BS posegala na deviznem trgu, je BS kupovala devize. Istočasno pa je izdajala in prodajala blagajniške zapise, kar je zmanjševalo količino denarja v obtoku. Hrvaška je morala voditi ekspanzivno denarno politiko, v nasprotnem primeru bi šle poslovne banke ena za drugo v stečaj. Leta 1993 je ekspanzivno denarno politiko nadomestila z restriktivno. Razlog za to je bil enak kot v Sloveniji, in sicer trimestna inflacija. V Sloveniji je bila leta 1991 inflacija 246.7%, leta 1992 pa 92.9%, medtem ko je bila na Hrvaškem leta 1992 inflacija 938.2%, leto kasneje pa 283.0%. Padec inflacije je bilo možno pripisati uporabi pravih denarnih instrumentov: odstotek obveznih rezerv, obvezno vpisani blagajniški zapisi in prostovoljni blagajniški zapisi. Hiperinflacijo je okusila tudi Makedonija ob osamosvojitvi, in sicer 434,2% v letu 1993. Nov emisijski mehanizem, ki ga je NBRM izvajala preko poslovnih bank, je zmanjšal odvisnost kmetijskih podjetij od eksternih virov financiranja in s tem opustitev funkcije usmerjanja kreditov v določene sektorje. Kot denarni instrument je centralna banka uporabljala operacije na odprtem trgu in umik denarja iz obtoka s prodajo blagajniških zapisov poslovnim bankam.

Slovenija, Hrvaška, Bosna in Hercegovina ter Makedonija so naslednice nekdanje Jugoslavije, katera je imela bistveno različen bančni sistem od drugih nekdanjih komunističnih držav. Leta 1990, tik pred razpadom Jugoslavije, je bilo slabih 30% bančnih aktiv. Ta podatek je nakazoval na težave, s katerimi so se morali spopadati novo nastali bančni sistemi v tranzicijskem obdobju. Trije glavni problemi, ki jih je »jugoslovanska« dediščina pustila makedonskim bankam, so bili: nezadostno upravljanje, visok delež slabih posojil in zamrznjene devize, ki so jih banke deponirale pri centralni banki v Beogradu. Tudi v hrvaškem bančnem sistemu je bil problem starih deviznih vlog. Le-te so bile zamrznjene, v zameno pa so banke dobile državne obveznice, ki so konec leta 1992 predstavljale okrog

45% bančnih aktiv. Zaradi vojne v Bosni in Hercegovini je ta oblikovala svoj finančni sistem šele po Daytonskem sporazumu leta 1995. Število bank je upadlo s 75 leta 1997 na 48 leta 2001. Razlog za to so bili novi predpisi glede bančnega kapitala. Kot že omenjeno, posebnost BiH je denarna uprava, ki hromi iniciative bosanskih bank za izboljšanje poslovanja. Kljub vsem omenjenim težavam so danes obravnavane države na poti k sodobnemu, stabilnemu in učinkovitemu bančnemu sistemu.

Literatura

1. Bišev Gligor: Uresničevanje ekonomske neodvisnosti in reforme v Makedoniji (2). Bančni vestnik, Ljubljana, 43(1994), 1/2, str. 21-26.
2. Bohnec Darko: Kaj prinaša novi zakon o Narodni banki Jugoslavije?. Bančni vestnik, Ljubljana, 1989, 6, str. 197.
3. Cvikel Milan, Kuhar Metka: Kako je nastajala slovenska centralnobančna zakonodaja. Bančni vestnik, Ljubljana, 50(2001), 5, str. 33-39.
4. Cvikel Milan: Denarna politika osemdesetih let v Jugoslaviji. Magistrsko delo. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 1990. 207 str.
5. Đukić Đorđe: Centralno-bankarski sistem u državama federalnog tipa. Koncept centralne banke i ustavna reforma u Jugoslaviji. Jugoslovansko bankarstvo, Beograd, apr-maj 1990, str. 34-37.
6. Filipovski Vladimir, Arnaudova Milica: Bančni sistem Republike Makedonije – sedanja problematika in perspektive v prihodnosti. Bančni vestnik, Ljubljana, 51(2002), 7/8, str. 91-96.
7. Golijanin Milan: Monetarni sistem i narodna banka Jugoslavije u ustavnim amandmanima. Finansije, Beograd, 1980, str. 623-636.
8. Hubbard R. Glenn: Money, the Financial System, and the Economy. B.k.: Addison-Wesley, 1997. 759 str.
9. Jeřabek Meta: Centralne banke držav na prehodu. Diplomsko delo. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 1997. 52 str.
10. Kešeljević Aleksandar, Zajc Peter: Denarna uprava – izkušnje posameznih držav. Bančni vestnik, Ljubljana, 49(2000), 5, str. 2-7.
11. Kořak Marko, Kořak Tomaž: Bančni sektor v Sloveniji. Bančni vestnik, Ljubljana, 51(2002), 7/8, str. 51-59.
12. LeRoy Miller, VanHoose R.D.D., Modern Money and Banking. New York :McGraw-Hill Book Co., 1993. 794 str.
13. Majce Janez: Od bonov do pravega denarja. Bančni vestnik, Ljubljana, 50(2001), 5, str. 19-25.
14. Menciger Jože: Gospodarski sistem in politika Slovenije. Ljubljana : Časopisni zavod Uradni list Republike Slovenije, 1995. 194 str.
15. Mohorič Saša: Gradivo za vaje za mednarodne finance. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 2001. 47 str.
16. Mramor Dušan: Prikaz institucionalne ureditve kreditno-bančnega in nekaterih drugih delov ekonomskega sistema Jugoslavije 1945-1983. Bančni vestnik, Ljubljana, 1985, 1, str. 14-36.
17. Plakalović Novo: Razvoj finansijskog sektora BiH. Jugoslovansko bankarstvo, okt.-nov. 1990, Beograd, str. 47-54.
18. Pojatina Davor: Bančni sistem na Hrvaškem. Bančni vestnik, Ljubljana, 51(2002), 7/8, str. 61-67.
19. Prohaska Zdenko: Finančni trgi. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 1999. 205 str.

20. Puljić Mirko: Bančni sistem Bosne in Hercegovine. Bančni vestnik, Ljubljana, 51(2002), 7/8, str. 69-75.
21. Ramchakan B.G., ed: The international conference on the former Yugoslavia. Official papers. Volume 1. Hague : Kluwer law international, 1997. 1174 str.
22. Ribnikar Ivan, Zajc Peter: Razvoj bančnih sektorjev tranzicijskih držav. Bančni vestnik, Ljubljana, 51(2002), 7/8, str 99-105.
23. Ribnikar Ivan: Monetarna ekonomija I. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 1999. 380 str.
24. Štiblar Franjo: Vpliv lastništva na uspešnost corporate governance bank v Sloveniji. Gospodarska gibanja, Ljubljana, 2001, 331, str. 25-53.
25. Šučur Slađana: Bosanska kriza. Diplomsko delo. Ljubljana : Filozofska fakulteta, 2002. 72 str.
26. Vodlan Sabina: Banke v Sloveniji od leta 1998 do leta 2003. Diplomsko delo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 2005, 43 str.
27. Zajec Peter: Denarna uprava. Magistrsko delo. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 2000. 72 str.

Viri

1. Bilten Banke Slovenije – obdobje 1997-2005.
2. Bilten Banke Slovenije. Ljubljana : Banka Slovenije, 4(1997), 2, 65 str.
3. Bilten Banke Slovenije. Ljubljana : Banka Slovenije, 14(2005), 11, 84 str.
4. Bilten Centralne banke Bosne i Hercegovine – obdobje 1997-2005.
5. Bilten Centralne banke Bosne i Hercegovine. Sarajevo : Centralna banka BiH, 1998, 4, 103 str.
6. Bilten Centralne banke Bosne i Hercegovine. Sarajevo : Centralna banka BiH, 2005, 2, 191 str.
7. Bilten Hrvatske narodne banke– obdobje 1997-2005.
8. Bilten Hrvatske narodne banke. Zagreb : Centralna banka HNB, 2002, 70, 71 str.
9. Danas počeo mandat novom upravnom vijeću centralne banke BiH. Public broadcasting sevrice of Bosnia and Hercegovina. Sarajevo.
[URL:<http://www.pbsbih.ba/vijesti/2003/august/11/b-centar.html>] 11.8.20003.
10. Godišnji izvještaj 1989. Beograd : Narodna banka Jugoslavije, NBJ, 1990, 49 str.
11. Godišnje izvješće 1993. Zagreb: Narodna banka Hrvatske, NBH, 1994. 109 str.
12. Godišnje izvješće 1995. Zagreb: Narodna banka Hrvatske, NBH, 1996,106 str.
13. Nicholl Peter : Guvernerov govor, Uvodno obraćanje guvernera CBBiH. Centralna banka Bosne in Hercegovine. [URL: <http://www.cbbh.gov.ba/euro/gg.html>], 19.1.2006.
14. Handbook on Central banks of Central and Eastern Europe. Basel : Banks for International Settlements, 1995-.
15. Letna poročila Narodne banke Hrvatske za obdobje 1993-2000.
16. Letna poročila Narodne banke Makedonije za obdobje 1998-2004.
17. O Centralnoj banki Bosne i Hercegovine. [URL: <http://cbbh.ba/bh/onama.html>], 24.1.2006.

18. Organizacija centralne banke. Centralna banka Bosne in Hercegovine. [URL: <http://cbbh.ba/bh/onama.html>], 24.1.2006.
19. Ostvareni pozitivni rezultati, domaće rukovodstvo uspješno preuzelo upravljanje Bankom. Centralna banka Bosne in Hercegovine. [URL: http://cbbh.ba/bh/rezultati_dec2005.html], 19.1.2006.
20. Publikacije HNB. Narodna banka Hrvatske. [URL:<http://www.hnb.hr/publikac/publikac.htm>], 24.1.2006
21. Zakon o bančništvu (Uradni list RS, št. 1/1991).
22. Zakon o Hrvatskoj narodnoj banci (Narodne novine, br. 36/2001).

PRILOGE

Priloge

1. Tabela 1: Ekonomski indikatorji za Slovenijo za obdobje od 1997 do 2004
2. Tabela 2: Ekonomski indikatorji za Hrvaško za obdobje od 1997 do 2004
3. Tabela 3: Ekonomski indikatorji za Bosno in Hercegovino za obdobje od 1997 do 2004
4. Tabela 4: Ekonomski indikatorji za Makedonijo za obdobje od 1997 do 2004
5. Tabela 5: Ekonomski indikatorji za Srbijo in Črno goro za obdobje od 1997 do 2004
6. Slovar

EKONOMSKI INDIKATORJI

SLOVENIJA

Tabela 1: Izbrani ekonomski pokazatelji za Slovenijo za obdobje od 1997 do 2004

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Stopnja rasti BDP (v %)	4,6	3,9	5,2	4,6	3,0	3,2	2,3	3,7
Inflacija (v %)	9,4	6,5	8,0	8,9	8,4	7,2	5,1	3,2
Tekoči račun PB (v % BDP)	0,2	0,0	-3,9	-3,4	0,2			
Neto neposredne tuje investicije (v mio USD)			144	110	385	0,6biliona		-71
BDP p.c. (v USD) (v EUR)*	9.163	9.878	10.079	9.105	11.007*	11.775*	12.319*	12.977*
Stopnja brezposelnosti (v %)	14,4	14,5	13,6	12,2	11,6	11,6	11,2	10,4
Povprečna neto plača v SIT	91.198	99.906	109.249	120.663	134.822	147.938	159.051	164.070
Prebivalstvo (v mio)	1,984	1,978	1,987	1,990	1,992	1,995	1,994	1,997

* V evrih od leta 2001 dalje

Vir: Biltni Banke Slovenije - 1997-2004; Letna poročila Narodne banke Makedonije za obdobje 1998-2004.

Po srednjem tečaju banke Slovenije na dan 24.1.2006 je bil:

1 EUR=239,518 SIT

HRVAŠKA

Tabela 2: Izbrani ekonomski indikatorji za Hrvatsko za obdobje od 1997 do 2004

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Stopnja rasti BDP (v %)	6,5	2,5	-0,4	2,9	3,8	5,2	4,6	3,7
Inflacija (v %)	3,6	5,7	4,2	6,2	4,9	1,7	1,8	2,1
Tekoči račun PB (v % BDP)	-12,6	-7,1	-4,3	-2,3	-3,7	-8,4	-6,1	-5,8
Neposredne tuje investicije (v mio USD)			1,445	1,1bilion	1,4bilion	591	1,7	1,100
BDP p.c. (v USD)	4.398	4.805	4.371	4.206	4.447	5.134	6.486	
Stopnja brezposelnosti (v %)	16,8	17,6	19,5	21,4	22,3	22,3	19,2	18,1
Povprečna neto plača v HRK	2.544	2.935	3.262	3.499	3.582	3.839	4.045	4.312
Prebivalstvo (v mio)	4,572	4,501	4,554	4,381	4,437	4,443	4,442	4,439

Vir: Bilteni Narodne banke Hrvatske za obdobje 1997-2005; Letna poročila Narodne banke Makedonije 1998-2004.

Po srednjem tečaju Hrvatske narodne banke na dan 24.01.2006 je bil:

1 EUR=7,384224 HRK
100 SIT=3,083698 HRK
1 USD=6,015661 HRK

BOSNA IN HERCEGOVINA

Tabela 3: Izbrani ekonomski indikatorji za Bosno in Hercegovino za obdobje od 1997 do 2004

	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Stopnja rasti BDP (v %)	10	4,5	5,0	5,5	3,5	5,1
Inflacija v %						
- FBiH	-0,9	1,2	1,7	-0,2	0,1	-0,3
- RS	15,1	13,6	6,5	1,7	1,8	1,9
- BiH	3,7	4,8	3,1	0,4	0,6	0,4
Tekoči račun PB (v % BDP)	-21,4	121,4	-15,8	-18,4	-17,4	-14,8
Neposredne tuje investicije (v mio USD)	836	1000	500	230	320	420
BDP p.c. (v USD)	1.316	1.254	1.320	1.466	1.852	2.226
Povprečna neto plača (v KM)						
-FBiH	374	414	444	484	524	534
-RS	216	277	309	347	379	422
-BiH	343	374	443	446	484	504
Prebivalstvo (v mio)	3,725	3,781	3,798	3,828	3,832	3,832

Vir: Bilteni Centralne banke Bosne in Hercegovine za obdobje 1997-2005; Letna poročila Narodne banke Makedonije 1998- 2004.

Po srednjem tečaju Centralne banke Bosne in Hercegovine na dan 24.1.2006 je:

1 USD =1,593734 KM
 1 EUR = 1.955830 KM
 100 SIT = 0,816733 KM

MAKEDONIJA

Tabela 4: Izbrani ekonomski indikatorji za Makedonijo za obdobje od 1997 do 2004

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Stopnja rasti BDP (v %)	1,5	2,9	4,3	4,5	-4,5	0,9	2,8	2,0
Inflacija (v %)	4,4	0,8	-1,1	5,8	5,5	1,8	1,2	3,3
Tekoči račun PB (v % BDP)	-7,4	-8,5	3,0	-1,9	-6,5	-9,5	-3,3	-7,7
Neposredne tuje investicije (v mio USD)			32	200	400	77	94	150

Vir: Letna poročila Narodne banke Makedonije za obdobje 1998- 2004.

Po srednjem tečaju Centralne banke Republike Makedonije na dan 24.1.2006 je:

1 EUR = 61.2625 MKD

1 USD = 49.9206 MKD

SRBIJA IN ČRNA GORA

Tabela 5: Izbrani ekonomski indikatorji za Srbijo in Črno goro za obdobje od 1997 do 2004

	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Stopnja rasti BDP (v %)	-15,7	5,0	5,5	4,0	2,0	7,1
Inflacija v %	37,1	60,4	91,3	21,4	11,3	13,0
Tekoči račun PB (v % BDP)	-7,5	-7,4	-9,7	-8,8	-10,2	-11,3
Neposredne tuje investicije (v mio USD)	112	25	200	562	1,395	950

Vir: Letna poročila Narodne banke Makedonije 1998- 2004.

1 DIN=2,7570 SIT

Seznam kratic

BDP	bruto domači proizvod
BiH	Bosna in Hercegovina
BIS	Bank for International Settlements (Banka za mednarodne poravnave)
BS	Bank Slovenije
CBBiH	Centralna banka Bosne in Hercegovine
DAB	Državna agencija za zavarovanje hranilnih vlog in sanacijo bank
DEM	Deutsche Mark (nemška marka)
EU	Evropska unija
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
HNB	Hrvatska narodna banka
HRK	hrvaška kuna
KM	konvertibilna marka
MDS	Mednarodni denarni sklad
MKD	makedonski denar
NBJ	Narodna banka Jugoslavije
NBR	Narodne banke republik
NBS	Narodna banka Slovenije
OZD	Organizacije združenega dela
RH	Republika Hrvaška
RS	Republika Srbska
SFRJ	Socialistična federativna republika Jugoslavija
SIT	slovenski tolar
USD	US dolar (ameriški dolar)
ZIR	Zvezni izvršni svet

Slovar

Diskontiranje – discounting
Začasen nakup – repurchase
Začasna prodaja – reverse repurchase
Denarni odbor-currency board

Svet HNB- Svjet HNB
Denarni odbor-Upravno vijeće